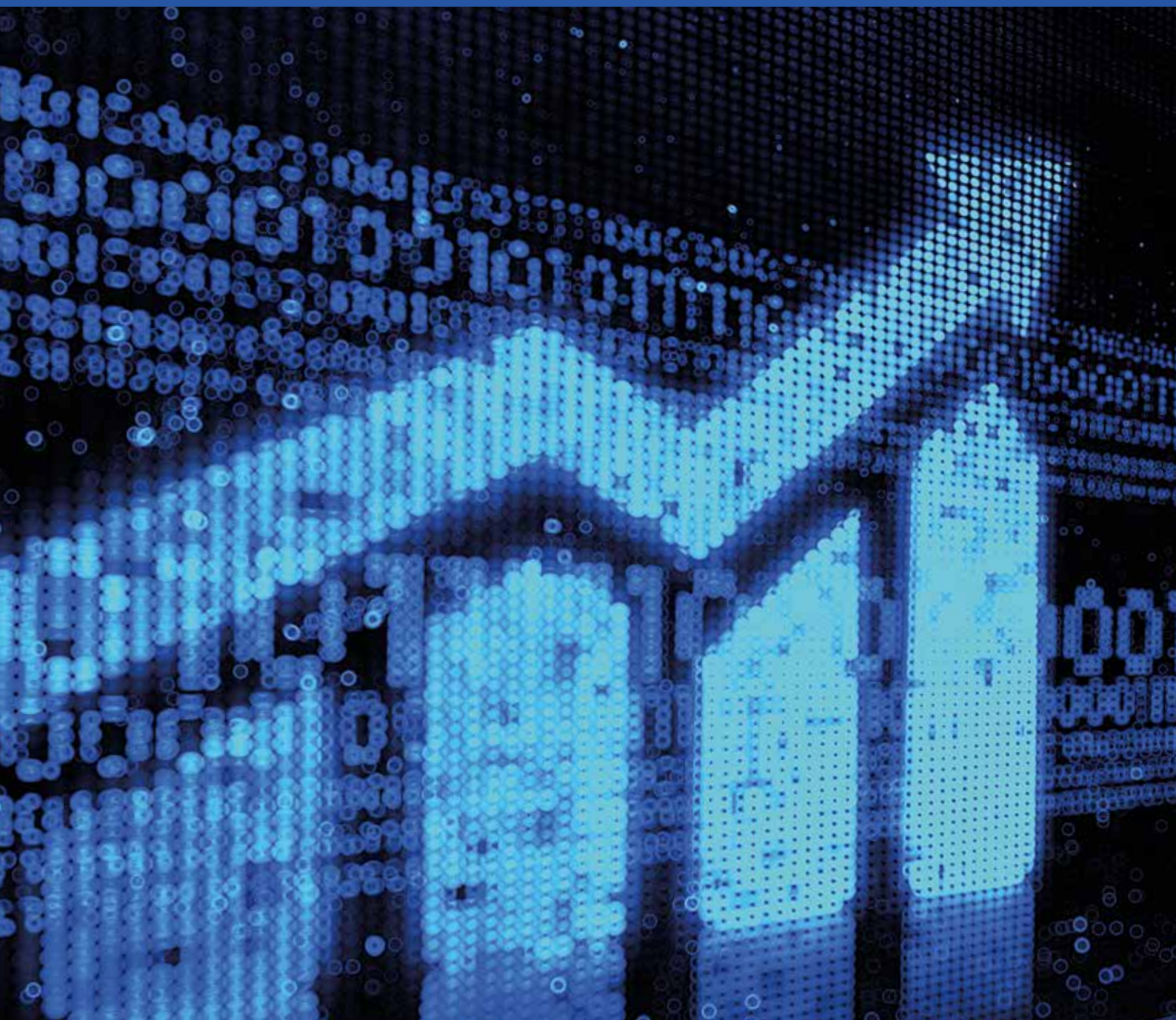

DEN GLOBALA BALANSRÄKNINGEN

RAPPORT 4 2015

FÖRDELNING AV MAKT OCH VINSTER
I EN INTERNATIONELL EKONOMI

MONIKA ARVIDSSON

Tankesmedjan Tiden
www.tankesmedjantiden.se

© Tankesmedjan Tiden

Layout: Johan Resele

Foto: Istockphoto

Tryck: Linderoths Tryckeri AB, Vingåker 2015

ISBN: 978-91-88224-00-2

DEN GLOBALA BALANSRÄKNINGEN

FÖRDELNING AV MAKT OCH VINSTER I EN INTERNATIONELL EKONOMI

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1	Inledning	5
2	Utmaning: Privata intressen har ett /för/ stort inflytande	6
	Snabbt, omfattande och internationellt rörligt kapital	6
	Privat kapital har stor makt att påverka politiken... ..	7
	... men politiken kan påverka kapitalet	7
	Ansvarsfullhet som säljande affärsidé	8
	Självpåtaget ansvar är bra, gemensamma regler än bättre	8
3	Utmaning: Försvagad maktposition för arbetarrörelsen	9
	Hög arbetslöshet försvagar löntagarna	9
	Vi behöver bra jobb	10
	Utbytbarheten har ökat	11
	Den nyliberala normen begränsar mångas levnadsvillkor	12
4	Utmaning: Från en ohållbar mot en hållbar utveckling	13
	Konkurrenskraft är viktigt för alla	13
	Behov av långsiktiga investeringar	14
	Jämn fördelning ökar tillväxten	15
	Försvagat fack – försvagad partsmodell	16
	Samverkan för att hushålla med resurser	17
5	Slutsatser och föresatser	18
	Inringning av problem och lösningar	19
	Öka kontrollen av kapitalets hastighet och makt	19
	Stärk arbetskraftens ställning	20
	Stärk långsiktigheten i det globala systemet	20
	Kavla upp ärmarna och börja – vägen är lång	20
	Referenser	22

1. Inledning

Det börjar redan vid morgonkaffet. Det som hamnar i koppen och kroppen är producerat av någon och på ett visst sätt. Har kaffeplantan odlats ekologiskt? Hur är villkoren för arbetstagarna på plantagen? Kan de försörja sig på sitt jobb, är arbetsmiljön ok, får de vara med och påverka utvecklingen av sin arbetsplats och sin egen arbetssituation? Hur sker transporten av produkten hit? Hur hög är vinstmarginalen, avkastningskraven och återinvesteringarna? Är reglerna som omger företaget och de anställda respekterade och rimliga? Vilket samhällsklimat råder i produktionslandet och hur är det ställt med jämlikheten? En kopp kaffe kan väcka inte bara en trött själ utan också en mängd frågor som är relevanta att resa i en allt mer internationellt sammanflätad ekonomi. Globaliseringen påverkar inte bara en anonym marknad utan även oss individer. Andras tak är våra golv; det finns både solidariska och rationella skäl till varför andras inkomster, arbetsmiljöer och maktpositioner är av intresse.

Den här rapporten tar upp några av de utmaningar som följer i kölvattnet av en alltmer integrerad världsekonomi, det som brukar refereras till som globalisering. Den lyfter frågor om globaliseringens effekter ur ett främst samhälls-ekonomiskt och socialt perspektiv. Perspektivet är geografiskt begränsat. Även om utvecklingsländer och tillväxt-ekonomiers situation är spännande och relevant, behandlas främst hur Sverige påverkas och kan påverka i det globala sammanhanget. Därför hämtas jämförande exempel oftast från vårt närområde och jämförbara ekonomier. Tre utmaningar står i fokus: det privata kapitalets makt, arbetarrörelsens försvagade position och långsiktigt hållbar globalisering. Syftet är att ringa in vad som förhindrar ett sunt utfall av det internationella utbytet. Utöver det föreslås några strategier för att stärka möjligheterna till en globaliseringsprocess som tar ett långsiktigt ansvar för inte bara ekonomisk utan även social och miljömässig utveckling.

Till att börja med diskuteras olika aspekter på det faktum att kapitalet har blivit mycket omfattande och lätttröligt över nationsgränser. Sedan går vi igenom några viktiga förändringar som har påverkat förutsättningarna för löntagarkollektivets ställning. Därefter följer ett resonemang om fördelar med att tänka långsiktigt och strategiskt i en snabbfotad internationell ekonomi. Potentiella tillvägagångssätt för förändring, det vill säga arbetsprocesser och implementering, tas upp i det avslutande kapitlet.

Den internationella ekonomin har under de senaste två-tre decennierna radikalt ändrat förutsättningarna för nationell politik och ekonomisk utveckling. Under Bretton Woods-systemet var målet finansiell och ekonomisk stabilitet och ett effektivt resursutnyttjande som tillät hög och full sysselsättning. Idag gäller Washington konsensus, som prioriterar låg inflation och strama statsfinanser, vilket begränsar sysselsättningen.

Mer handel över nationsgränserna ger ökad tillväxt, vilket förbättrar möjligheten till generell höjda levnadsnivåer. Men samtidigt ökar inkomstspridningen och det finns en global obalans i fördelning av inkomst och livsmöjligheter. Demokratien lider därtill underskott genom att medborgarnas intressen ofta åsidosätts till förmån för kapitalstarka aktörer.

Länder konkurrerar genom sänkta löner, vilket får negativa effekter för både arbetskraft och samhällsekonomi genom mindre tryck för hög effektivitet och försvagad skattebas. Vissa stater låter sig påverkas genom att anpassa skattenivåer till exempel i syfte att sänka företagskostnad för anställning. Den här typen av skattestress är positiv för kortsiktiga privata vinstintressen men negativ för medborgarna i den meningen att statens utrymme för offentliga investeringar och tjänster pressas tillbaka. Den demokratiska aspekten på detta är intressant och viktig att notera. Kapital föser utvecklingen framför sig, istället för att regeringar sätter lagar som kapitalet har att anpassa sig efter.

Risken med en internationell utveckling där obalanser förstärks och delar av befolkningen blir uppenbart förfördelade, är att globaliseringen slår knut på sig självt. Många fördelar finns att vinna genom globalisering, vi kan bli både mer effektiva och rikare, och därför bör inte utvecklingens riktning motverkas, däremot måste takten anpassas och anges av villkor som ger mer utrymme för etiska ställningstaganden. För att en internationell ekonomisk integrering ska kunna hålla en rimligt hög takt måste den vara legitim för alla som bär den framåt. Globaliseringens effekter måste helt enkelt upplevas som tillräckligt rättvisa.

Svaren på de inledande frågorna är viktiga för kartläggningen av den globala maktbalansen mellan privat kapital, arbetstagare och folkvalda politiska företrädare. Hur vi tillverkar varor och tjänster och under vilka villkor byten sker mellan länder spelar roll för vinster, tillväxt, levnadsstandard och demokrati. Och dessa villkor är inte på förhand givna utan påverkbara. Världen är orättvis, men kan bli bättre.

Vi behöver finna en ny ordning för globaliseringen. Där handel mellan företag kan fungera fritt och smidigt över nationsgränser och med möjlighet till bra vinstnivåer, samtidigt som jobb skapas där de anställda känner trygghet i arbetsmiljön och har en lön som ger utrymme till en bra levnadsstandard. Samhällen bör ha styrka och ambition nog att understödja en samförståndskultur som gynnar en god och uthållig tillväxt. Att få till en anda av konsensus mellan maktpoler skulle förbättra den obalans som idag råder inte bara mellan snabba och stora privata kapitalflöden och löntagarna utan även den obalans som råder mellan kapitalet och den lagstiftande makten.

Det är fullt möjligt att förbättra globaliseringens tillkortakommanden. Politiken besitter verktygen i form av juridiska

ramverk och visioner för framtidens samhälle. Internationella överstatliga organisationer har överblick och kan tillhandahålla en nödvändig struktur för implementering och uppföljning. Arbetsmarknadens parter och civilsamhället besitter värdefulla erfarenheter och kunskaper om globaliseringsens följd effekter och kan påverka normbildningen. Men för att förändringen ska ske måste vi se mer av samförstånd och delaktighet till konkreta lösningar. Skilda intressen måste hitta det gemensamma intresset som finns i en internationell ekonomi med mer etiska förtecken. I spåren av finansiell och ekonomisk kris och senare års debatt om inkomstjämlighetens destabiliserande effekt på utvecklingen, borde det vara läge att söka en samsyn om globaliserings villkor. För att återkoppla till den där inledande koppen – är det dags att tacka för kaffet, eller blir det påtår?

2. Utmaning: Privata intressen har ett /för/ stort inflytande

Snabbt, omfattande och internationellt rörligt kapital

Via till exempel utländska direktinvesteringar, köp av aktier och obligationer, banklån och handel med varor och tjänster, rör sig kapital över nationsgränserna. Att alltfler länder har öppnat upp sitt ekonomiska utbyte mot omvärlden, en förbättrad teknisk utveckling och ett stigande nettoflöde av kapital, är faktorer som förklarar globaliserings takt och omfattning. Under 1980- och 1990-talen utgjorde kapitalflödena i genomsnitt drygt 5 procent av den globala bruttonationalprodukten (BNP).¹ 2007, bara något drygt decennium senare och året innan finanskraschen, var flödena fyra gånger så höga och motsvarade 20 procent av global BNP. Samma mönster gäller för Sveriges viktiga närhandelsområde EU, där kapitalflödena ökade på 1990-talet både intra-EU och mot tredje land, om än med stor årsvis variation och beroende på räntenivåer. Förändringen gällde främst värdepapper men även direktinvesteringar.

Finanskrisen 2008 ledde till en ekonomisk kris som drabbade stora delar av världen via ett ökat sparande, minskad konsumtion och minskade investeringar. Ett och ett halvt år efter krisen, tog aktiviteten i den finansiella sektorn åter fart och är nu tillbaka på ungefär samma nivåer som innan krisen.² Bank for International Settlements gör vart tredje år en sammanställning av utvecklingen av den globala valutahandeln. Handelsvolymen är en temperaturmätare på aktiviteten i den internationella ekonomin. Den senaste rapporten från 2013 visar en signifikant ökning av marknadsaktivitet och att omsättningen har ökat med mer än en tredjedel sedan den förra mätningen 2007–2010 (vilket alltså täcker in finansmarknadskraschen 2008).³ 2013 omsatte den globala handeln 5 345 miljarder amerikanska dollar per dag. Turbu-

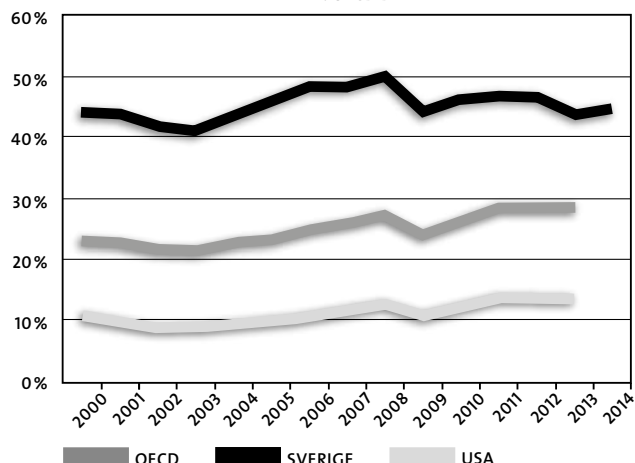
¹ IMF (2012).

² OECD (2011).

³ Bank for International Settlements (2013)

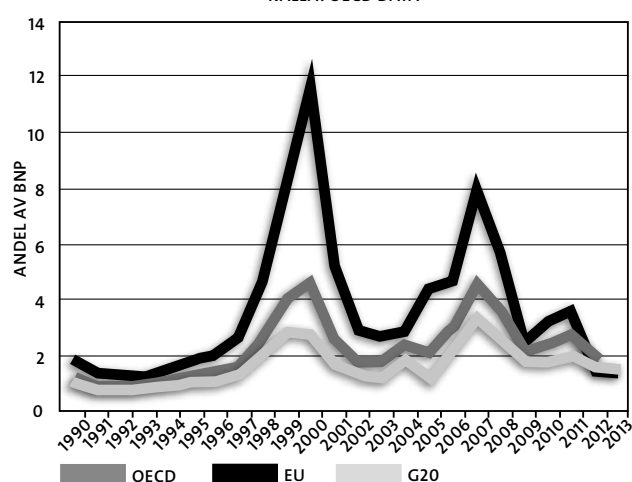
EXPORT, ANDEL AV BNP

KÄLLA: OECD DATA

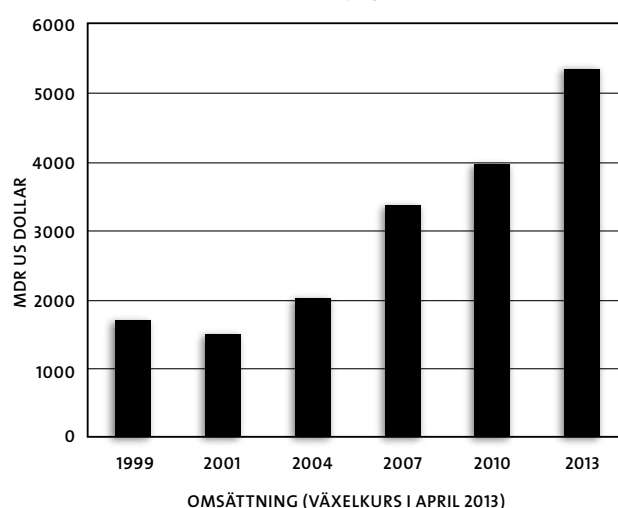
UTLÄNDSKA DIREKTINVESTERINGAR

KÄLLA: OECD DATA

GLOBAL VALUTAHANDEL

KÄLLA: BIS

lensen inom finanssektorn gav efterdyningar i den reala ekonomin, det vill säga för produktion och sysselsättning, som fortfarande märks i många av världens länder, i form av svag efterfrågan, hög arbetslöshet och försvagade offentliga finanser.

Så kallad avreglering (vilket i själva verket är förändrade, lösare regler i syfte att öka rörligheten) av kapitalmarknaden har inneburit både turbulens och att politiken har fått mindre spelrum att påverka utvecklingen. Men om marknaderna som spegelbild hade varit mycket mer begränsade, kanske enbart nationella, hade det varit dyrare och svårare för den som vill låna att hitta någon som är villig att låna ut. Ett globalt rörligt kapital innebär att resurser kan allokeras dit de behövs; sparande och lån kan mötas och ge upphov till investeringar som i annat fall inte hade kunnat komma till stånd. Alltså skulle man kunna säga att samtidigt som internationella kapitalflöden har ett demokratiskt pris i det att de är svåra att styra och förutse, så innebär rörligheten också en ökad ekonomisk effektivitet genom att möjliggöra investeringar och tillväxt som annars hade uteblivit.

Privat kapital har stor makt att påverka politiken...

Några av världens idag största ekonomier är inte länder utan företag. Det finns oljebolag, elproducenter och detaljhandelsföretag med lika stor ekonomisk tyngd som nationalstater. Till exempel har holländska Shell en större omsättning än Egyptens BNP och amerikanska Wall-Mart en större omsättning än Sveriges BNP. 2009 var 13 av världens 100 största ekonomier företag.⁴ Det är i sig inget problem att företag och privatekonomiska intressen är framgångsrika, tvärtom. Företagen ger upphov till sysselsättning, teknisk utveckling och bidrar till att ekonomier som helhet växer. Men storföretagens makt över investeringar och jobbtillfällen innebär också ett utrymme att påverka politiken och det är när detta utrymme utnyttjas som det privata kapitalet utgör ett demokratiskt problem.

Att det går att påverka politiken ser vi genom att länder anpassar sig efter företagskrav, till exempel genom att sänka skatter och luckra upp tryggheten för löntagarna via försämrade arbetsvillkor. Med sänkta företagsskatter eller lönekostnader kan ett land vinna exportfördelar genom att kostnadsnivån görs lägre än i omvärlden. En del stater erbjuder till och med så kallade skatteparadis och ekonomiska frizoner. I dag arbetar ungefär 70 miljoner av världens arbetstagare inom segregerade områden med undantag från allmän arbetsrättslig lagstiftning, till exempel gällande arbetstid och rätt att organisera sig. Det här har implikationer för både demokrati och långsiktig ekonomisk effektivitet.

Att politiker anpassar regelverk efter företagens önskemål för att gynna sysselsättning och ekonomisk tillväxt, kanske genom att sänka avgifter och göra avkall på arbetsvillkor,

kan å ena sidan tyckas vara flexibelt och bra för näringslivet. Men å andra sidan är det ett sätt att kringgå demokratiska principer som säger att det är representativa, folkvalda politiska församlingar som ska sätta ramarna utifrån vad som är bäst för det gemensamma – inte privat kapital. Och vad vi ser som en allmän press på länders skatter, kan å ena sidan vara ett sätt att öka den egna ekonomins attraktionsförmåga gentemot näringslivet. Men det är å den andra sidan också en skattestress som innebär mindre skatteintäkter och begränsningar av statens förmåga att leverera välfärdstjänster till medborgarna, såsom utbildning, hälsovård och infrastruktur. Något som i slutändan slår tillbaka och begränsar en produktiv miljö för näringslivet.

En bättre balans mellan kapitalets, löntagarnas och politikens intressen är något som skulle stärka både demokrati och långsiktig ekonomisk stabilitet i form av större förutsägbarhet för sysselsättning och statens utrymme för investeringar. Länder borde ges utrymme att konkurrera med varandra genom den högre effektivitet som skapas tack vare produktiva välfärdstjänster och kvalitativa arbetsförhållanden. För det krävs ett internationellt samförstånd och åtagande. Det senare ska vi strax återkomma till.

... men politiken kan påverka kapitalet

Vi har konstaterat att det lättroliga kapitalets andel av BNP har stigit och att det underlättar möjligheten för efterfrågan på kapital att möta utbudet, vilket till viss del effektiviserar ekonomin. Att volymen och takten på kapitalets rörelser är så hög, är dock ett orosmoment för stabiliteten i ekonomisk utveckling och i viss mån begränsande för demokratin. De här två effekterna måste nå en rimlig balans.

Ekonomin är i dag global. Men det finns inget globalt politiskt system som helt effektivt reglerar den internationella ekonomin. Trots att vi i omgångar har bevittnat vilka följd-effekter svängningar i den finansiella ekonomin kan ha på den reala ekonomin. Instabiliteten och de bubblor som byggdes upp inom finanssektorn, gav efter 2008 kraftiga svallvågor även för produktionen och sysselsättningen. Allmän efterfrågan föll dramatiskt vilket gjorde det svårare att sälja produkter och tjänster, med påföljd att många företag fick säga upp personal. En bättre reglering borde också motiveras av erfarenheten från senare års utbetalningar av bankgarantier, och att stora förluster i den finansiella sektorn garanteras av stater och betalas av alla skattebetalare. Ett mycket rörligt kapital är därutöver förknippat med risker och vinster vilka är ojämnt fördelade både inom och mellan länder.

Kapitalets internationella rörlighet har gjort det svårare för stater att förutse och kunna motverka kraftiga svängningar i konjunkturen. Därtill sätter det i viss mån ramar för politiska vägval och de system som nationalstater kan bygga upp. Att ytterligare förbättra det internationella samarbetet i syfte att öka insynen och stabilisera de globala kapitalflödena, skulle därför öka det nationella utrymmet för egna politiska

⁴ World Bank (2010)

prioriteringar. Ett utrymme som skulle kunna användas till exempel för en politik för full sysselsättning och ökad inkomstjämlighet.

Det demokratiska samhället är inte ett offer helt utelämnat åt kapitalets verkningar. Med en anpassad policymix och makroekonomiska instrument kan risker undvikas och kostnader i form av instabilitet orsakad av kortsiktighet och snabba kapitalrörelser begränsas. Till exempel kan politiken styra den finansiella marknaden via skatter och möta effekter som den finansiella ekonomin ger upphov till, exempelvis fall i allmän efterfrågan, med att öka eller minska offentliga utgifter. Hur riskerna bemöts är i viss mån nationellt påverkligt. Och via vårt EU-medlemskap och gemensamma internationella organ som till exempel Internationella Valutafonden (IMF), kan det internationellt rörliga kapitalet bemötas med internationell politisk samverkan. En viktig ekvation att lösa i det globala samspelet, är att på en och samma gång kunna tillgodose behov av kapital, investeringar och trygga jobb.

Ansvarsfullhet som säljande affärsidé

Det finns olika typer av ägande. Det rörliga kapitalet, till exempel i form av handel med värdepapper för kortsiktig avkastning, behövs som ett slags smörjmedel för ekonomisk aktivitet. Så kallat industriellt ägande behövs för mer långsiktighet, och bär med sig investeringar i till exempel maskiner för bättre tillverkning, forskning och utveckling av produktion och anställdas kompetensutveckling. Det vore därmed för enkelt att helt avfärda det ena eller andra ägandet, då båda typer fyller en funktion i en effektiv ekonomi.

Däremot kan man ha synpunkter på kraven på avkastning, som om de är alltför högt ställda driver fram en osund kortsiktighet med negativa följd effekter för produktivitet och arbetsförhållanden. Man kan också diskutera fördelningen av vinster, som om de upplevs som orättvisa kan ge upphov till negativ uppmärksamhet eller till och med social oro. Samhällsvärderingar och opinion kan påverka företags val av produktionsmetoder och det finns empiriskt belägg för att till exempel fackliga aktioner kan påverka företags aktiekurser.⁵ Just oron för negativ uppmärksamhet har blivit en del av riskavvägningen i många affärsverksamheter.

Företag har olika anledningar att välja etisk profilering. En del har ett altruistiskt förhållningssätt och vill via sin produktion bidra till en bättre värld, oavsett om det ger en ekonomisk fördel. Medan andra företagare ser en potentiell ekonomisk vinst genom att till exempel sälja ekologiska eller rättvisemärkta produkter, att tillverkningsprocessen är energieffektiv och/eller miljövänlig. Om företag uppfattar en stark preferens från kunderna om en viss inriktning, blir en medveten bolagsstyrning och verksamhetsinriktning viktig ur ett ekonomiskt perspektiv. Dock är forskningen inte helt tydlig om ekonomiska fördelar av etisk profilering.

En forskningsöversikt⁶ visar att företags etiska ansvarstagande, så kallat Corporate Social Responsibility (CSR) har en blygsam eller ingen effekt på hur bra det generellt går ekonomiskt för ett ansvarstagande företag, det vill säga att det inte spelar någon större ekonomisk roll för företagets vinst. Men samtidigt är konsumenter beredda att betala ett högre pris för en vara som är framställd på ett visst sätt och är rättvisemärkta och/eller ekologiska. Företag har alltså möjlighet att skapa en säljande goodwill då konsumenter kan tänka sig att betala för företags etiska profil genom högre priser för varor eller tjänster.

Utvecklingen av etisk handel hänger ihop med kunskap som väcker medvetenhet om till exempel arbetsförhållanden och miljöpåverkan. En undersökning av amerikanska företag visar att den generella inriktningen av etiskt ansvarstagande avgörs av regleringar, medan kvalitetsuppföljning och produktutveckling beror på marknadens krav. Organisationer kan som sagt påverka både samhällsvärderingar och företag. Naturskyddsföreningar eller konsumentgrupperingar kan erbjuda viktiga alternativa kontrollmekanismer, genom att företag som på något sätt missköter sig riskerar att bli uthängda och sanktioneras. En samverkan med det civila samhället, fack och arbetsgivarorganisationer, understött av reglering, skulle således kunna ge synergieffekter och leda till verksamheter som blir bättre ur både klimat- och arbetsmiljösynpunkt.

Självpåtaget ansvar är bra, gemensamma regler än bättre

OECDs riktlinjer för multinationella företag, CSR, globala ramavtal mellan fackliga federationer och multinationella företag, ILOs (förenta nationernas organ för sysselsättning och arbetslivsfrågor, International Labour Organisation) kärnkonventioner, nätverk för etisk handel och bolagsstyrning – det finns många varianter av samarbeten och system för företag som förutom vinstmaximering vill ta ett moraliskt ansvar för sin verksamhet.

Ett växande intresse för ansvarstagande företagsverksamhet är i sig en framgång. Frivilligt ansvar är bättre i relation till inget ansvarstagande eller otillräckliga regleringar. Om ett företag väljer att till exempel bara använda sig av miljövänliga ingredienser i en produkt, fast de inte är tvungna att göra så enligt lagar eller överenskommelser, så blir världen tack vare detta lite mer ekologisk hållbar (inte minst eftersom det också kan påverka underleverantörers produktion). Men kanske, om det hade funnits särskilda regler om detta och högre ställda krav, hade företaget varit tvunget att bidra än mer till en renare värld.

Ett självpåtaget etiskt ansvar är något bra. Men så länge ansvaret inte är gemensamt taget och definierat, så ger det

⁵ SNS (2015)

⁶ Ibidum

också utrymme för företagsspecifika tolkningar om vad som är tillräckligt bra. Den fackliga skepsisen mot CSR i relation till internationella ramavtal, avtal som gäller oavsett var i världen företagets verksamhet bedrivs, handlar om just detta och risken för att etiskt arbete sköts halvhjärtat och ineffektivt om det baseras på frivillighet och egna tolkningar. Bindande avtal har fördelen att det blir svårare att fuska eller slippa undan ansvar. Avtal som inbegriper kontroller, rapportering och sanktioner blir både ett verktyg och incitament för att genomföra det man föresatt sig. Reglering innebär, rimligen, också att man utgår från kunskap. Självreglering lämnar däremot ett stort utrymme för tyckande och avvägningar präglade av vinstintressen.

Regler som skapas och upprätthålls gemensamt av representanter från olika intressegrupper, har fördelen att det ger både legitimitet och effektivitet. Motsatta parter på ett gemensamt område, till exempel arbetsmarknaden, ser oftast olika problem. Men ofta kan man också hitta vägar att samarbeta för att uppnå gemensamma vinster. Facket kan via samarbete med företag få hjälp att öppna dörrar till underleverantörer. Företag kan via facket få hjälp att etablera och underhålla en dialog med lokalt anställda och dessas fackliga representanter. Kunskap om hur en verksamhet fungerar i praktiken och kontaktytor ner på lokal företagsnivå är värdefullt för att skapa regelsystem som får avsedd effekt och som upplevs som legitima. Därför är det viktigt att regler om etiskt ansvarstagande formas genom demokratisk och transparent dialog mellan den lagstiftande makten och i sammanhanget relevanta aktörer, såsom fack, arbetsgivare och civilsamhälle.

SUMMERING

Fakta: Stora, snabba och internationellt rörliga kapitalflöden. CSR fungerar bristfälligt, gryende intresse för etisk handel, ojämlig konkurrens mellan företag.

Problem: Kortsiktighet drivet av /orimligt/ höga vinstkrav, för låg investeringsnivå, social och ekonomisk osäkerhet via starka svängningar i sysselsättning, konkurrens mellan arbetsmarknader via sämre arbetsvillkor, skattestress, demokratiskt underskott.

Strategi: Politiska värderingar ska sätta ramarna – inte kapitalet, löntagarsidan måste hålla jämna steg, komplettera sina arbetsmetoder, bredda sina nätverk, hitta gemensamma intresseområden att utgå från.

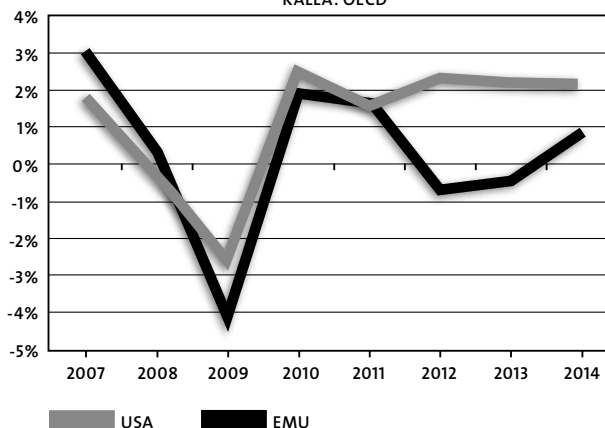
3. Utmaning: Försvagad maktposition för arbetarrörelsen

Hög arbetslöshet försvagar löntagarna

I bakvattnet av den senaste ekonomiska nedgången, har arbetslösheten i många av världens krisdrabbade länder bitit sig fast på hög nivå. Några extremexempel hittar vi i Europa, där arbetslösheten sjönk under 2006–2008 men annars har legat kring nio-tio procent det senaste decenniet. I Spanien och Grekland var drygt var fjärde person i arbetskraften utan jobb 2014. I Sverige har arbetslösheten bitit sig fast på cirka åtta procent sedan 2009, något som är ovanligt högt och ihållande för svenska förhållanden.

I USA har dock vändningen efter lågkonjunkturen inte varit lika trög. Efter att först ha stigit kraftigt efter 2008, har arbetslösheten nu vänt nedåt igen. Så vad har då USA lyckats med, som Europa kan lära av? USA har en arbetsmarknadsmodell som förvisso inte är särskilt attraktiv ur en socioekonomisk synvinkel. Betydligt större otrygghet i anställning och inkomst råder än i många Europeiska länder. Men den stora skillnaden för arbetslöshet och ekonomisk återhämtning finner vi inte heller i arbetsmarknadens villkor utan i utformningen av den ekonomiska politiken, något som vi ska återkomma till senare.

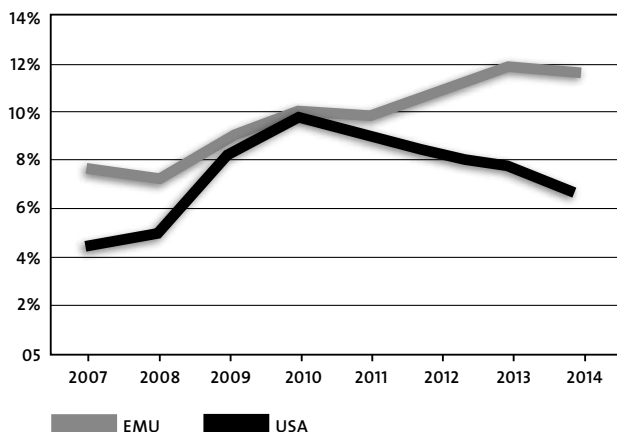
REAL TILLVÄXT
ÅRLIG PROCENTUELL FÖRÄNDRING
KÄLLA: OECD

Fallet i global efterfrågan efter finansmarknadskraschen år 2008, förde med sig en inte helt överraskande effekt på arbetslösheten i västvärlden. Mer oväntat däremot, och även mer oroande, har långtidsarbetslösheten ökat dramatiskt i många länder. En utdragen lågkonjunktur i kombination med ineffektiva åtgärder och begränsat framgångsrika försök att stabilisera konjunkturen riskerar att ha försvagat arbetslösas kompetens och koppling till arbetsmarknaden. Generellt är det svårt att bedöma hur hög strukturarbetslösheten är samtidigt som efterfrågan är svag. Arbetslösheten kan i viss utsträckning ha omvandlats från "vanlig" konjunkturarbetslöshet till strukturarbetslöshet. Problemet med det och för individer, är att ju längre tid av arbetslöshet,

desto svårare blir det att komma i anställning. Problemet för stater, är att en hög strukturell arbetslöshet kräver mer resurser till arbetsmarknadspolitiken, eftersom det då inte räcker med en generell stimulans av konjunkturen för att komma åt problemen, utan mer kvalificerade och anpassade åtgärder måste utformas. Siffror från OECD visar att av dem som var arbetslösa 2013, var 17 procent långtidsarbetslösa i Sverige, 25 procent i USA, 41 procent i Japan och närmare 45 procent i Tyskland, att jämföra med nio procent i Norge samma år.⁷

ARBETSLÖSHET
PROCENT AV ARBETSKRAFTEN, KVARTAL 1
KÄLLA: OECD

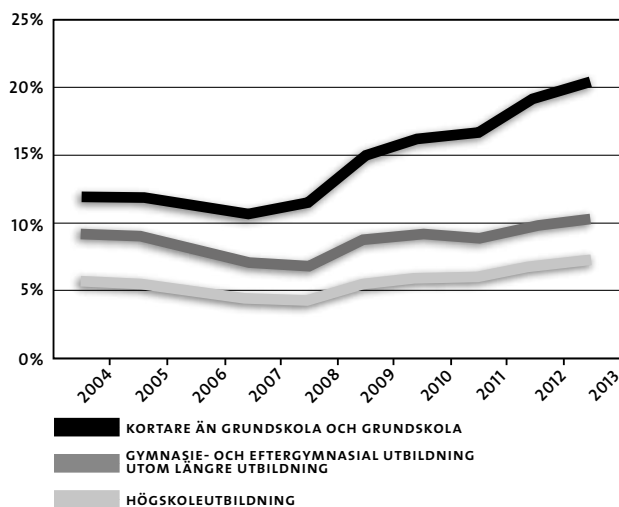
Sannolikheten att vara arbetslös är större för den med kortare utbildning, än för den med längre. Särskilt markant är skillnaden före och efter 2008. Den tråkiga slutsatsen av detta är att lågutbildade i större utsträckning än andra utgör en buffert vid ekonomiska svängningar, det vill säga att de i högre grad än andra får utstå otrygghet i anställning. Den positiva slutsatsen är att utbildning ger utdelning i form av minskad risk för arbetslöshet. Utbildning är en investering för ökad individuell trygghet på arbetsmarknaden.

I Sydeuropa råder dock en hög arbetslöshet även bland dem med längre utbildning. Till viss del är det en följd av ett stort utbud av personer med liknande utbildning och kompetens. Men framför allt visar det att konjunkturläget, som i hög grad påverkas av utformningen av den ekonomiska politiken, spelar en avgörande roll för sysselsättningen. I samband med att EU-kommissionen, IMF och Europeiska Centralbanken, den så kallade trojkan, skärpte kraven på offentlig åtstramning i de särskilt utsatta sydeuropeiska ekonomierna, syns en tydlig ökning av arbetslösheten inom euroområdet.

Att arbetskraften används som en konjunkturbuffert med vilken företagen kan justera sina kostnader, är något som i synnerhet den nordiska arbetarrörelsen sedan länge har hanterat genom att acceptera en hög omställningsberedskap på produkt- och tjänstemarknaden i utbyte mot social trygghet på arbetsmarknaden. Vi har nu konstaterat att en av

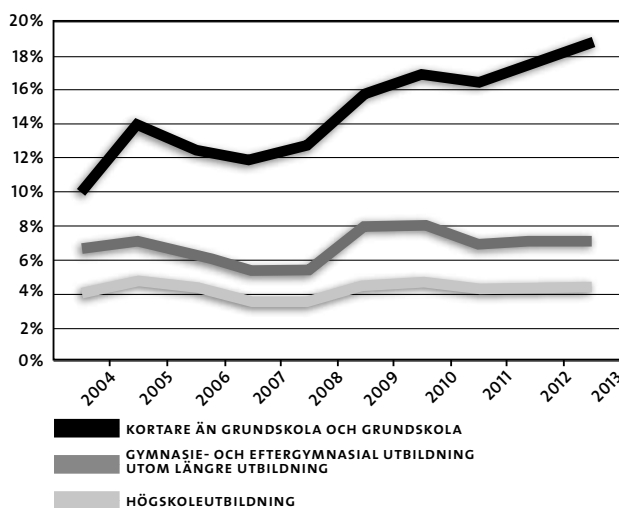
ARBETSLÖSHET I EUROOMRÅDET

KÄLLA: EUROSTAT

ARBETSLÖSHET I SVERIGE

KÄLLA: EUROSTAT

konsekvenserna på arbetsmarknaden vid ekonomiska nedgångar, är att de med kortast utbildning blir av med jobbet före andra. Det gäller dessutom särskilt dem med osäkrast anställning.

Vi behöver bra jobb

Andelen atypiska jobb blir allt vanligare. Heltidstjänster och tillsvidareanställningar är inte någon självklarhet ens under ekonomiskt goda tider när efterfrågan på arbetskraft normalt brukar stiga. Som regel ökar både finansiellt utrymme och behov av personal när ekonomin växer och företagen möts av en god efterfrågan och lönsamhet. I högkonjunktur är det lättare för arbetskraften att hitta jobb och svårare för företag att fylla vakanser. Att erbjuda högre lön och bättre arbetsvillkor i övrigt, till exempel fast anställning, kan då

⁷ OECD (2015)

vara en konkurrensfördel relativt andra arbetsgivare för att locka arbetskraften till sig. Under lågkonjunkturer är situationen och mekanismen den omvända. Det här är i vart fall den teoretiska funktionen och den utveckling som vi känner historiskt.

Användandet av flexibla anställningsformer, såsom visstidsanställning, bemanningsföretag, behovsanställningar eller ofrivilligt egenföretagande, har ökat avsevärt under de senaste tre decennierna i hela världen men särskilt i avancerade ekonomier och i medelinkomstländer. Sverige särskiljer sig relativt andra länder, sedan vi i samband med den ekonomiska krisen under 1990-talet genomförde arbetsmarknadsreformer som öppnade för fler osäkra jobb. EU-kommissionen har vid upprepade tillfällen kritiserat det svenska regelverket som tillåter att arbetsgivare kan stapla visstidskontrakt på varandra utan att det behöver leda till en fast tjänst. OECD-statistik visar att färre än hälften av tillfälligt anställda i Europa, tre år efter ett första mätillfälle hade en heltids- eller tillsvidareanställning.⁸ Att ”få in en fot” tycks för många alltså inte räcka för att få en fast anställning. Tillgången på fasta arbeten och heltidsanställningar blir mindre. Men skillnaden sedan tidigare är inte enbart att fler får vikariat eller korttidsanställningar. En ny utveckling är att timanställningarna har blivit vanligare. Det innebär än mindre trygghet i anställning, inkomst och planeringshorisont för arbetskraften.

Enligt en rapport från LO, ökade såväl antal som andel tidsbegränsat anställda i Sverige med hela 60 procent mellan 1990–2014. Från 378 000 personer och nio procent av samtliga anställda år 1990, till 618 000 personer och 15 procent år 2014. Att det här är en typ av anställningsform som missgynnar arbetskraften, visas av att nära åtta av tio av tidsbegränsat anställda (borträknat heltidsstuderande) uppger att de helst vill ha en fast anställning.⁹

Precis som tidigare är svängningarna i sysselsättning större för tillfälliga arbeten än för fasta. Men från att förut ha sjunkit som andel under högkonjunktur, ökar tillfälliga och andra atypiska arbeten nu även när ekonomin växer. Jobben blir fler totalt sett men villkoren sämre, särskilt för dem med svagast position på arbetsmarknaden. I EU-länderna har det blivit svårare att försörja sig även om man kommer i anställning. Bilden av att väldigt många arbetstagare har en socialt utsatt position, underbyggs av statistik från en undersökning av EU-kommissionen, som visar att hälften av de personer som går från arbetslöshet till anställning, inte kommer ur sin fattigdom.¹⁰ Enligt en undersökning gjord av EUs institut för förbättrade levnads- och arbetsvillkor, Eurofond, har så många som ungefär hälften av Europas arbetstagare arbeten med dåliga villkor. 49 procent hade vid mätningstillfället dåligt balanserade arbeten eller arbeten av låg kvalitet.

8 OECD (2014)

9 LO (2014)

10 Europeiska kommissionen (2013)

11 Eurofond (2014)

51 procent hade tvärtom högavlönade och bra arbeten eller välbalanserade och bra arbeten.¹¹

För såväl individ som samhälle spelar det roll vilken typ av jobb som skapas, inte bara att det skapas fler jobb till vilka villkor som helst. För individen är fördelarna med trygga anställningsvillkor och en dräglig inkomst kanske uppenbara, med positiva effekter för både ekonomisk standard och mental och fysisk hälsa. För samhället innebär trygga jobb till bra lön, mer köpstarka konsumenter, mer stabila och högre skatteintäkter men också en arbetsmarknad som är mer effektiv.

Låglönemarknader innebär inte bara otrygghet för individen. Det innebär också att pressen avtar på företagen att förbättra arbetsmiljö och produktionsätt. Ett exempel på detta, kan vi få genom ett förekommande argument till arbetskraftsinvandring. Med hänvisning till att ingen lokal arbetskraft finns att tillsätta vakanser med, finns det arbetsgivare som anställer migrantarbetare till villkor under de kollektivavtalade. Men det är ofta inte utbudet på arbetskraft som är problemet, utan istället handlar det om att försöka dumpa priset på arbetskraft. Om sådana arbetsgivare i stället möts av krav att förbättra arbetsvillkoren, kan det förbättra dennes möjlighet att hitta tillgängliga arbetssökande. Förutom att tvinga fram bra anställningsförhållanden, blir det också ett sätt att driva på för företagande vars bärkraft grundas på sunda och lika konkurrensvillkor.

Företagen måste vara effektiva för att upprätthålla konkurrensförmågan relativt andra företag. Det bör göras genom att locka till sig önskad kompetens via bra (och därmed dyrare) arbetsvillkor och att satsa på kvalitativ verksamhet. Omvandlingstrycket blir alltså bättre med arbeten till bra löner, jämfört med en ekonomi med många låglöneyrken. Atypiska jobb är ofta mer lågproduktiva än andra och en framväxt av denna typ av anställningar med en nedåtpress på lönenivåer och andra villkor, leder till sänkt produktivitet. Den långsiktiga tillväxtbanan påverkas då negativt och underlaget för skatteintäkter blir klenare.

Utbytbarheten har ökat

Det är inte bara företag som måste stå sig i den internationella konkurrensen. Arbetskraften utsätts för ett allt mer ökat tryck från omvärlden. Det hänger ihop med kapitalets rörlighet och att internationellt verksamma företag i stor utsträckning kan flytta produktion och medarbetare dit de vill. För arbetskraften innebär det att de måste vara tillräckligt produktiva för att inte bli utbytta.

En del företag väljer att anställa personal utomlands som arbetar mot hemmamarknaden via utlokaliserade servicecenter och telefonväxlar utomlands. Andra lägger ut lokalt arbete på utländska underentreprenörer som tar med egen personal. I Sverige märks det senare inte minst inom byggsektorn, hotell, restaurang och arbeten inom skog och träd-

gårdsodling. Anledningen kan vara brist på lokal arbetskraft men också prispress. Företag flyttar ibland ut hela eller delar av sin produktion utomlands, kanske för att skära ner på kostnader och öka vinstmarginalen eller för att expandera på en ny marknad. Löneläget är förstås inte allt i ett företags investeringsbeslut – skillnader i kostnader bör också vägas mot till exempel kvalitet och politisk stabilitet. Följden på hemmamarknaden av flyttad verksamhet är mångfacetterad. Det kan innebära ökad arbetslöshet inom sektorer och yrken, och ett minskat bidrag till landets tillväxt. Men det kan också bära med sig effektivitetsvinster och öka tillgången på humankapital.

Arbetslösheten har en disciplinerande effekt på arbetskraften. Det innebär att om det är svårt att hitta jobb, så är möjligheten för arbetskraften att ställa krav mer begränsad än under tider då tillgången på lediga jobb är god. Det är med andra ord rationellt att hålla tyst med missnöje om risken för att bli av med jobbet är hög. Krav på till exempel lön, arbetstider och arbetsmiljö hålls tillbaka om det finns många andra som kan ersätta dig. Att andelen deltids- och visstidsanställningar, arbetsplatsolyckor och långtidssjukskrivningar har ökat stort under senare år är ingen slump utan visar på en försvagad styrkeposition för arbetskraften.

Det är inte bara i yrken där arbetet inte kräver någon särskild förkunskap som det har blivit lättare att byta ut personal. Utbytbarheten har ökat mellan länder och för alla yrkeskategorier: arbetare, tjänstemän och akademiker. Humankapitalet stiger globalt genom att allt fler bygger på sin utbildning. Därmed kan också allt fler utföra yrken som kräver särskild kompetens och det blir lättare för företag att byta ut personal även inom mer avancerade yrken. Numer anställs till exempel många kinesiska och indiska IT-konsulter på distans av utländska företag, och filippinsk vårdpersonal migrerar i så hög grad att det orsakar kompetensbrist i hemlandet.

Den nyliberala normen begränsar mångas levnadsvillkor

Det är tydligt att kvaliteten i arbetslivet på kort tid har försämrats för stora grupper. Spegelbilden av arbetsgivares krav på flexibilitet är att utarmande jobb blir vanligare. Deltidsarbetslöshet, lägre bemanning, ökad förekomst av inhyrning och entreprenader, ökad långtidssjukskrivning, fler arbetsplatsolyckor och ökad psykosocial ohälsa är konsekvenser av det. Otrygga anställningsvillkor tillsammans med otillräcklig arbetsmarknadspolitik och minskade ambitioner för den generella välfärden har sammantaget ökat pressen på arbetskraften. Det sammanfaller med etablerandet av en nyliberal norm som minskar statens ansvar för medborgarnas situation, som gynnar företagande genom lägre skatteuttag och avgifter, minskar ansvaret för de anställda och som lägger ett större ansvar på individen att själv påverka sin livssituation.

Under de senaste tre decennierna har löneandelen i ekonomin, det vill säga den del av det skapade förädlingsvärdet

som utgörs av arbetskostnad, sjunkit i hela OECD-området. Det gäller i både avancerade ekonomier och utvecklingsekonomier, om än mer tydligt i de förra än de senare. Från 1980 till 2007 föll den genomsnittliga löneandelen inom avancerade ekonomier (OECDs höginkomstländer) från 73,4 procent till 64 procent.¹² Den här utvecklingen innebär att av de totala värden som skapas, så går allt mer till kapitalägarna och allt mindre till löntagarna.

Globaliseringen är en del av förklaringen till utvecklingen av löneandelen, eftersom den tillåter kapitalet att vinstmaximera genom större rörlighet än tidigare. Ytterligare en förklaring är staters minskade åtagande för generell välfärd, förklarar av ideologiskifte och/eller skattestress. Men den troligen största förklaringen står finansialiseringen av ekonomin för, det vill säga den finansiella sektorns ökade omfattning samt allmänt ökad finansiell aktivitet. Utvecklingen av löneandelen utgör ytterligare ett tecken på att kapitalets makt har stärkts på bekostnad av system för jämlik fördelning.

En dominerande tes inom forskningen har tidigare varit att förändringar i inkomstfördelning i avancerade ekonomier till största delen förklaras av teknisk utveckling. Det är dock fel, hävdar Engelbert Stockhammer, ekonomiprofessor vid Kingston universitetet, i en ILO-studie.¹³ Han menar att till viss del teknisk utveckling, men globalisering i synnerhet, har haft en negativ inverkan på löneandelen i utvecklingsekonomier. Och att det inte finns statistiskt belägg för att det under de senaste 30 åren skulle ha varit annorlunda för avancerade ekonomier. Om löntagarna ska få en större del av de värden som skapas så måste det ske genom omfördelningssystem, via politik, kollektivavtalsmodeller och en reglerad finansiell sektor.

Avkastningen på kapital är rekordstor. Bruttonationalprodukten har ökat över tiden men trots att länder och företag blir rikare så har arbetsmarknader blivit mer otrygga och den generella välfärden i många fall blivit sämre. Sverige hör enligt OECD till de länder där inkomstskillnaderna ökar snabbast i världen. Det är ingen ny och plötslig vändning utan en trend sedan drygt 20 år tillbaka, men förändringstakten har accelererat under bara några år. Det saknas inte vinster – det är omfördelningen som har skiftat. Orsaken till försämrade ekonomiska förutsättningar för många medborgare i allmänhet och lägre inkomstgrupper i synnerhet, är alltså inte att det finns mindre inkomster att fördela än tidigare utan beror på politiska vägval.

I inledningen av kapitlet, såg vi att den amerikanska respektive europeiska arbetsmarknaden har haft olika utveckling under senare år. Medan USA valde att svara på det dramatiska fallet i efterfrågan med en relativt expansiv politik, främst understödd av en aktiv penningpolitik, så valde Europa en annan väg. Förutsättningarna mellan kontinenterna var och är inte desamma, inte minst som EU består av självständiga

¹² ILO (2012)

¹³ Ibidum

och sinsemellan mycket olika ekonomier. Men trots att själva grundproblemet ändå var lika (en stor nedgång i global efterfrågan), blev Europas svar åtstramning för att få bukt med offentliga underskott. Det är ett val som visar på tydliga skillnader i ideologi och att Europas nuvarande ekonomiska politik är präglad av en nyliberal norm.

Hur har då strategierna lyckats och vad finns att lära inför framtiden? USAs ekonomi och arbetsmarknad möttes av kraftiga offentliga nedskärningar men också en stimulerande inriktad penningpolitik i syfte att hålla uppe allmän efterfrågan. Krisens konsekvenser för sysselsättning, arbetsvillkor och välfärdstjänster blev kännbara. Återhämtningen har varit långsam både inom ekonomin som helhet och på arbetsmarknaden, men tycks nu ändå ha tagit fart.

För Europas del har räkenskapsböckerna varit i fokus under lågkonjunkturen. Det har för flera av EUs medlemsländer funnits vissa skäl till återhållsamhet (systemfel och/eller att det helt enkelt inte har funnits tillräckligt med finansiellt utrymme för stimulans). Men takten och fokus borde ha varit annorlunda. Den ekonomiska turbulensen stoppades med nedskärningar och arbetslöshet, trots att grundproblemet alltså inte var kostnadsrelaterat. En behandling som med andra val kunde ha blivit mildare ur ett socialt perspektiv. En expansivt inriktad politik kunde ha stimulerat igång efterfrågan i ekonomin, i stället för att som nu hämma den. Tiden för stater att åter nå makroekonomisk balans bör också få ta längre tid för att mildra de sociala kostnader som uppstår då det offentliga måste spara och omprioritera. Resultatet av vald politik, på sjunde året efter finanskrisen, är ihållande hög arbetslöshet och en osäker och svag återhämtning.

Många ekonomer, bland dem Joseph Stiglitz, vinnare av ekonomipriset till Alfred Nobels minne och före detta chef vid IMF, har varit mycket kritisk mot Europas åtstramnings-taktik under gångna år. I skarpa ordalag kallar han den valda inriktningen för "The politics of economic stupidity" (ungefär 'ekonomisk dumhetspolitik'). Stiglitz förklarar skillnaden mellan EUs och USAs valda linjer med politisk vilja snarare än ekonomiska förklaringsvariabler.¹⁴ Felbedömningen av Europas ledare, och den nyliberala normpolitiken, handlar om hur den ekonomiska politiken påverkar dynamiken på arbetsmarknaden. Om arbetslösheten hade hållits nere så hade tillväxten inte som nu skedde, påverkats negativt och dubbelt via dels minskad efterfrågan och dels förstärkta inkomstskillnader.

Hög och ihållande arbetslöshet, fler atypiska arbeten, en nyliberal norm som har lett till en försvagad maktposition för löntagarkollektivet som helhet – arbetarrörelsens båda grenar, fack och politik, står inför stora strukturella utmaningar för att vända utvecklingen och för att etablera en mer hållbar samhällsekonomisk modell.

¹⁴ Stiglitz (2015)

SUMMERING

Fakta: Hög arbetslöshet, krympande löneandel, utbytbarhet mellan löntagare, minskad organisering, nyliberal normering.

Problem: Hög social kostnad, svag konsumtionsförmåga, mer instabila och otrygga arbetsmarknader, ineffektivt resursutnyttjande.

Strategi: Ta lärdom av krisen och effekter av en förstram ekonomisk politik, öka kapacitetsutnyttjandet i ekonomin, politik för full sysselsättning, satsa på kvalitativa och produktiva jobb, större politiskt ansvarstagande för rättigheter i arbetslivet.

4. Utmaning: Från en ohållbar mot en hållbar utveckling

Konkurrenskraft är viktigt för alla

Stabilitet i den ekonomiska utvecklingen ger en förutsägbarhet som gynnar kapitalägare, löntagare och samhällen som helhet. Investeringsbeslut blir lättare om det går att göra rimliga bedömningar av möjlig avkastning, stabila och tydliga spelregler ger framförhållning och ökar tryggheten i sysselsättningen. Allt detta genererar en högre potentiell tillväxt, jämfört med omvända förhållanden. Intresset i att öka den ekonomiska tillväxten är generell och något som förenar stater, näringsliv och löntagare. Orsakerna skiljer sig åt och handlar om förbättrade offentliga finanser, företagsekonomiska vinster och större löneutrymme. Att sträva efter samma mål – hög tillväxt – om än av olika anledningar, kan utgöra en katalysator för samverkan mellan parter.

Höga sociala ambitioner i ett samhälle går utmärkt att kombinera med hög tillväxt och internationell konkurrenskraft. De nordiska ländernas samhällsmodeller framhålls ofta som goda exempel på det, där balans mellan hög individuell trygghet och produktionens möjlighet till snabb omställning, är det typiska draget. Den dynamik som uppstår genom konstruktiv samarbetsanda har en stor del i att nordisk tillväxt, sysselsättning och generell välfärd länge har upprätthållits trots en allt mer globaliserad ekonomi.

Den norska forskningsstiftelsen Fafo har utvärderat de nordiska modellernas förändring i struktur och utfall under årens lopp. Man finner att konkurrenstryck från omvärlden, maktförskjutning mellan fack och arbetsgivarorganisationer och ändrade politiska majoriteter radikalt har förändrat förutsättningarna för ekonomin. Därtill har även samarbetsandan satts på prov. Men även om utmaningarna kan verka många och svåra så går det, menar man, att hitta strategier för att behålla den effektivitet som de nordiska modellerna

hittills har burit med sig. Passivitet och ”business as usual” är emellertid inte en möjlig metod utan modellens verktyg måste vässas till och anpassas till nya omständigheter.¹⁵

De främsta måtten som brukar användas när en ekonomisk konkurrenskraft ska utvärderas, inbegriper historisk utveckling av tillväxt och sysselsättning. Men det finns även ansatser att göra komplexa jämförelser mellan världens länder. World Economic Forums globala konkurrenskraftsindex försöker mäta konkurrenskraften i ekonomier genom att värdera ett stort antal variabler som man anser påverkar effektiviteten i ekonomin. Till exempel väger man in utbildning, forskning, utländskt ägande, administrativa krav för att starta företag, kompetensutveckling, benägenhet att delegera ansvar, hur sofistikerad produktionsprocesserna är, med mera. Den senaste mätningen för år 2014–2015 placerar Sverige på plats 10 i en grupp av totalt 144 länder.¹⁶ Från att ha befunnit sig på en liknande, uppskattad, konkurrenskraftsnivå år 2006–2007 (plats nio), steg Sveriges rankning upp till plats 2 år 2010–2011, för att sedan sjunka igen.

GLOBALT KONKURRENSKRAFTSINDEX 2014–2015

KÄLLA: THE GLOBAL COMPETITIVENESS REPORT 2014–2015

GLOBAL RANKNING	LAND
1	SCHWEIZ
2	SINGAPORE
3	USA
4	FINLAND
5	TYSKLAND
6	JAPAN
7	HONG KONG
8	NEDERLÄNDERNA
9	STORBRIANNIEN
10	SVERIGE

Det brittiska revisions- och konsultföretaget PWC har också ett länderindex där man jämför fyrtio av världens största ekonomier. Där ligger Sverige i topp, före länder som till exempel Tyskland, Kina och USA. Tillväxt, social utveckling, miljö och ekonomisk stabilitet, är aspekter som vikts. Den här typen av länderjämförelser måste dock tas med en nypa salt, då variablerna som vägs in är många, olika och svåra att jämföra på ett stringent och rättvist sätt. Snarare än att fastställa hur konkurrenskraftigt respektive land de facto är, kan index som dessa möjligen ge en fingervisning om hur ett lands ekonomiska och sociala atmosfär uppfattas på mikronivå. Oftast hamnar de nordiska länderna högt i rankningarna, vilket kan tas som intäkt för att en hög generell social standard bidrar till, eller i vart fall inte alls hämmar, konkurrenskraften.

Behov av långsiktiga investeringar

Många av de länder som drabbades av den ekonomiska nedgången har i dag ett stort investeringsunderskott. De länder som behöver investeringarna mest har inte sällan en hög stats-skuld, vilken begränsar det nationellt tillgängliga utrymmet för nyinvesteringar. Offentliga investeringar ger mycket tillbaka, relativt skattesänkningar. Olika åtgärder kan leda till stärkt konsumtion, förbättrat humankapital, ökad sysselsättning och minskad arbetslöshet. IMF hävdar att lånefinansierad infrastruktur har en gynnsam effekt på de offentliga finanserna för stora länder. En ökning av utgifter för investeringar med 1 procentenhet av BNP, ökar BNP med 0,4 procent samma år och 1,5 procent fyra år senare. Ökade investeringar bidrar också till att motverka ökningen av skuldsättningen eftersom BNP ökar. De positiva effekterna av investeringar blir som störst under perioder med ledig kapacitet.¹⁷

Inom EU-samarbetet håller man på att bygga upp en fond för strategiska investeringar, vilken man hoppas ska generera 315 miljarder euro för nya investeringar mellan 2015 och 2017. Förutom att offentliga investeringar är samhällsekonomiskt kostandseffektiva, leder en samordnad politik också till mindre läckage än om ett land satsar enskilt, det vill säga att investerade pengar verkligen stannar och verkar inom det område som man tänkt.

EUs investeringsfond har dock kritiserats för sin optimistiska förväntan på stora multiplikatoreffekter. Att investeringarna ska bli 15 gånger större, som Kommissionen räknar med, är kanske inte helt realistiskt. Det skulle inte minst kräva mycket säkra investeringar och om man ska satsa på branscher där chansen på avkastning är som störst, eller länder där behovet är som störst, så handlar det tvärtom inte om uppenbart säkra avkastningar. Till exempel kan energieffektiviseringar, intelligent logistik och avancerad tillverkning med låg miljöpåverkan öka tillväxt och antalet jobb, men det baseras samtidigt på relativt ny och därmed osäker forskning utan stor leveranssäkerhet på den korta sikten. Och att investera i exempelvis Grekland och Spanien, länder där ekonomin behöver som mest draghjälp, kräver att man kan ta hänsyn till en komplex situation med problem gällande både struktur och efterfrågan.

Givet den mycket tröga ekonomiska återhämtningen och att fokus hittills har varit på åtstramande politik, vore mer stimulans via en ökad investeringsnivå en välbehövlig omställning av den allmänna inriktningen av Europas ekonomiska politik. Men samtidigt som europeiska rådet framhåller vikten av att öka sysselsättning och tillväxt via investeringar, uppmanas också EUs medlemsländer att *intensifiera strukturreformerna och fortsätta med den tillväxtvänliga finanspolitiska konsolideringen*.¹⁸ Det ger upphov till viss tvekan om vad som

¹⁵ Fafo (2014)

¹⁶ World Economic Forum (2014)

¹⁷ IMF (2014)

¹⁸ Europeiska Rådet (2014)

gäller. Möjligen kan det dubbla budskapet tolkas som en halv eftergift från Europas ledare, som fortsatt står bakom den nyliberala normpolitiken, men som också har noterat medborgarnas missnöje med politikens tillkortakommanden under senare år.

Jämn fördelning ökar tillväxten

Internationell handel ökar tillväxten. Det innebär dock inte att fördelningen av tillväxtens resultat per automatik sker på ett jämlikt sätt. Privat kapital investeras i företag med uppdrag att vinstmaximera. En del av fördelningen av vinsterna förhandlas mellan arbetsmarknadens parter. Men det är också politikens uppgift att avgöra hur vinster omfördelas. Hur stor omfördelningen ska vara och motivet för omfördelning skiljer sig åt mellan politiska värderingar och beror på styrkeförhållanden. Senare tids forskning har dock visat på några generella slutsatser om sambandet mellan ekonomisk effektivitet och jämlikhet, vilka borde utgöra grund för den omfördelnde politiken.

Genom att se på utvecklingen sedan 1700-talet och framåt, hävdar den franske ekonomen Thomas Piketty att stora inkomstskillnader riskerar att ge upphov till social oro.¹⁹ Medborgarna ogillar helt enkelt en fördelning som tydligt delar upp befolkningen i grupper om fattiga och rika. Konsekvensen av medborgare som känner sig marginaliserade och uppdelade i grupper, är sämre sammanhållning och mindre delaktighet i samhällsbygget. Man kan ha olika åsikter om vad som är rättvist men det rationella argumentet, är att social oro påverkar långsiktig ekonomisk stabilitet negativt. För kapitalägare och näringsliv i allmänhet är stabiliteten av intresse då det ger förutsägbarhet, underlättar investeringsbeslut och ökar potentiell avkastning.

Piketty finner även att effektiviteten i ekonomin avtar i takt med att superrika blir än mer rika på att bara förvalta sitt eget kapital, istället för att investera i reala termer. Det är en utveckling som han spår kommer att fortsätta då avkastning på kapital är mycket högre än avkastning på produktion. Historiskt sett har avkastning på kapital varit 4–5 gånger så hög som tillväxt grundat på produktion och befolkningsstillväxt.²⁰ IMF²¹ och OECD har båda genomfört studier gällande relationen tillväxt och jämlikhet. Man kommer samstämmigt fram till att ekonomier som ökar sin jämlikhet tycks som konsekvens av detta också öka sin tillväxt. Och länder där jämlikheten minskar tvärtom förlorar i tillväxt. I Sverige, där inkomstjämligheten har ökat radikalt,²² har vi enligt OECDs beräkningar, under senare trettio år förlorat någonstans mellan 6–7 procent i tillväxt, jämfört med om fördelningen hade varit oförändrad.²³

¹⁹ Piketty (2013)

²⁰ Tiden Magasin (2014)

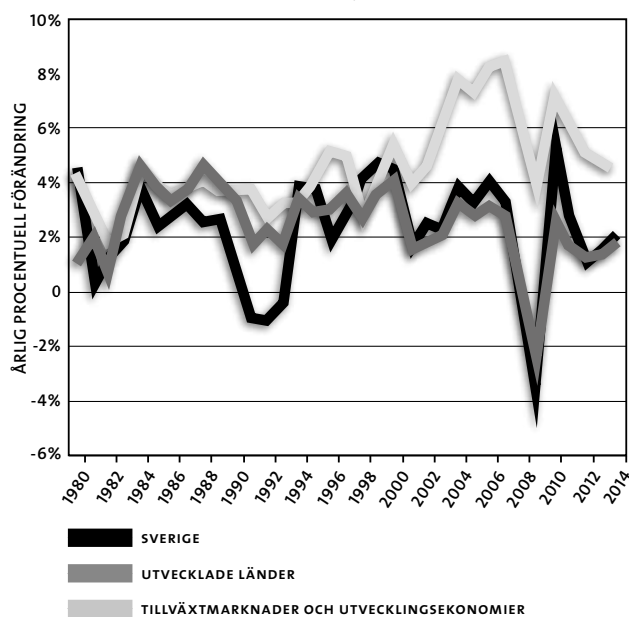
²¹ IMF (2014a)

²² OECD (2014a)

²³ OECD (2014b)

REAL BNP-TILLVÄXT

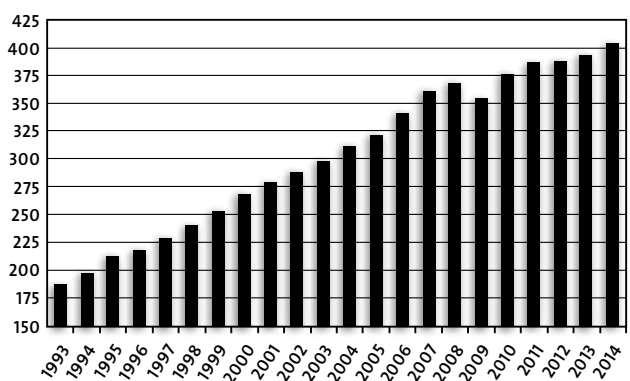
KÄLLA: IMF

BNP PER CAPITA

TUSENTALS KRONOR, LÖPANDE PRISER

KÄLLA: SCB

Jämfört med 2007, har inkomsten ökat för det genomsnittliga svenska hushållet. Däremot hör Sverige till de länder i världen där inkomstjämlighet och relativ fattigdom på kort tid har ökat som mest. Individens inkomster avgörs främst av om man har ett jobb och i så fall till vilka villkor. Stora inkomstskillnader råder mellan de som har arbete och de som är utan, men stora skillnader råder även mellan de som är i arbete. Ett jobb är inte en garanti för att kunna försörja sig eller undgå fattigdom. Individerna kan inte heller självklart känna trygghet i anställningen eller ens med statens åtaganden vid arbetslöshet.

Delvis handlar problemet med stora inkomstskillnader om ojämlikhetens destabiliserande effekt på ekonomin. Men det handlar inte bara om relativa termer och att några få har för mycket, utan i synnerhet om att många har alltför låg

inkomst. Fokus bör därtill inte enbart läggas på disponibel inkomst, utan också på de ringar på vattnet som låga inkomster ger upphov till. Forskning visar att ju högre inkomstnivå desto bättre hälsa. Ju mindre inkomst desto mindre samhällsengagemang. Till och med personliga val som att skaffa barn begränsas av din inkomst.²⁴ En stor inkomstspridning med många som har problem att försörja sig, påverkar således individer bortom rent ekonomiska aspekter.

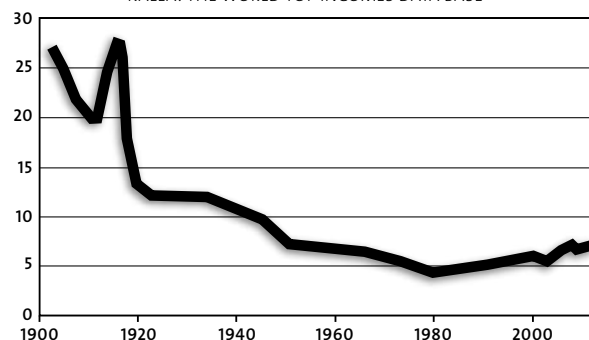
Det finns goda skäl även för motsatta parter att förbättra balansen i fördelningen av de ekonomiska fördelar som globaliseringen ger upphov till. En jämnare inkomstfördelning bär med sig högre generell levnadsstandard och därmed minskad risk för social oro. En höjd inkomst ger positiva effekter särskilt för dem i de lägre inkomstskikten. Den mest omedelbara skillnaden syns som starkare köpkraft. De största effekterna på ökad konsumtion uppstår, kanske föga förvånande, när dem med störst uppdämt behov får ökad möjlighet att köpa varor eller tjänster. Men höjs inkomsten för dem i de lägre inkomstdecilerna så resulterar det även i bättre hälsa och ett större samhällsdeltagande. Forskningen har återkommande visat på samband mellan inkomst och hälsa, där både absolut och relativ inkomst påverkar hälsonivån.

Inriktningen av den ekonomiska politiken under senare decennier har ökat de globala inkomtskillnaderna. För Sveriges del kommer koncentrationen av förmögenheter att inom två decennier vara på samma nivå som år 1900, om utvecklingen fortsätter i samma takt som idag. Den rikaste procentens andel kommer då att ha ökat från cirka 40 procent till cirka 60 procent av det samlade förmögenhetsvärdet.²⁵ Sett ur ett längre historiskt perspektiv kanske inkomstutvecklingen inte tycks så alarmerande. Men jämförs fördelningen mellan den procent som tjänar mest i Sverige och medelinkomsttagare, så är vi i dag tillbaka på 1950-talets nivå.²⁶ Och tittar vi i detalj på utvecklingen från 1980 och framåt, syns en dramatisk förbättring för den rikaste procenten, med bara ett kort avbräck i utvecklingen under året som följde efter finanskraschen.

Kapitalinkomster står för en stor del av förklaringen till att de rikaste har blivit ännu rikare, även om skattepolitiken och förändringar i statlig omfördelning också spelar in. Det egentliga problemet med mycket höga inkomster handlar inte om moral, utan effektivitet och att en för liten andel av inkomsterna omvandlas till investeringar och därför gynnas tillväxten inte i tillräcklig utsträckning. En lärdom från finanskraschen 2008, är att den grundades på inkomstklyftor och indirekta krav på kompensation från dem med svag inkomstutveckling. Bubblor byggdes upp, drivet av en privat konsumtionsvilja och lån med svag täckning i reala tillgångar. Den erfarenheten är ytterligare ett rationellt argument för en mer jämn framtida inkomstfördelning.

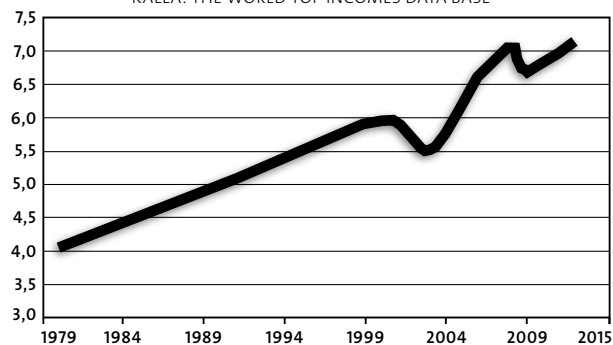
DEN RIKASTE PROCENTENS ANDEL AV TOTAL INKOMST I SVERIGE 1903–2012

KÄLLA: THE WORLD TOP INCOMES DATA BASE

DEN RIKASTE PROCENTENS ANDEL AV TOTAL INKOMST I SVERIGE 1980–2012

KÄLLA: THE WORLD TOP INCOMES DATA BASE

Försvagat fack – försvagad partsmodell

Europa är den världsdelen där facklig organisering är som högst. Men sedan lång tid tillbaka, ungefär 25 år, har ändå fackförbund över hela kontinenten tappat medlemmar. Europeiska Fackliga Samorganisationen, EFS, ser flera anledningar till det: kortsiktiga affärscykler, strukturella förändringar inom ekonomin mot ökad finansialisering, negativt kampanjinriktade arbetsgivarorganisationer och medellång samt långsiktig inriktning av regeringspolitik.²⁷

Arbetsgivarernas organisering är dock relativt stabil. Det i kombination med en försvagad förhandlingsposition för fackföreningsrörelsen, har bidragit till en mer decentraliserad förhandlingsmodell och lägre täckningsgrad för kollektivavtalen. För arbetsgivare är det här möjligen en attraktiv trend ur kostnadssynpunkt då det är lättare att pressa tillbaka kraven från enskilda eller mindre grupper av anställda, än att möta samordnade krav satta på en central nivå. Men samtidigt är också en mer decentraliserad lönebildning svårare för arbetsgivare om de måste förhandla med flera aktörer, kanske med otydliga eller svaga mandat. Och under tider av ekonomiskt uppsving och arbetskraftsbrist, kan den tidigare fördelen bli en nackdel.

²⁴ Andersson (2012)

²⁵ Ibidum

²⁶ The World Top Incomes Data Base, Roine & Waldenström (2010)

²⁷ EFS (2015)

En fördel med centrala förhandlingar, är att de ger möjlighet att ta hänsyn till ekonomins och arbetsmarknadens totala behov och förutsättningar. Genom att väga in produktivitet, inflationstryck, arbetsmiljö med mera, ger centrala förhandlingar samhällsekonomiskt hållbara kollektivavtal. Eftersom dessa avtal representerar en samordnad syn på vad som är ett balanserat behov, blir samhällsekonomin mer stabil ju fler som omfattas och ju färre avsteg från avtalen som görs. Det finns således vinster för båda parter och samhället som helhet med central samordning. Men trots det, och att två parter dessutom äger processen och är överrens om innehållet i avtalen, så framhåller sällan alla inblandade vikten av starka parter på arbetsmarknaden och en robust avtalsmodell. Starka parter behövs för ökad legitimitet och förhandlingsmandat. En gemensam modell gynnar samarbete och stabilitet. Oftast försvaras kollektivavtalen och partsmodellen av de fackliga organisationerna – men bara i varierande grad av regeringar och överstatliga organ – och mer sällan av arbetsgivarorganisationerna.

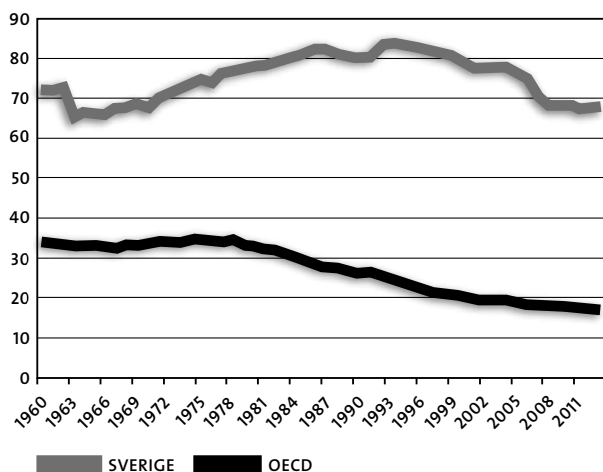
arbetsmarknaden i synnerhet. Till exempel i samband med utarbetandet och genomförandet av den så kallade Lissabonstrategin och EUs arbete för ekonomisk, social och ekologisk hållbarhet kan det sägas ha fungerat mycket väl. Men senare års EU-kommissioner och nationella regeringar har varit i det närmaste ointresserade av att underhålla dialogen och samarbetsandan. Oavsett orsak har det troligen haft ett kostsamt pris, räknat i antal arbetstillfällen, arbetsvillkor, tillit och legitimitet.

*To ensure a vigorous and sustainable recovery, which fosters quality job creation, Europe needs to reinforce the competitiveness and fairness of its social market economy. This will require a sustained and coordinated effort at all levels. The social partners have a crucial role to play in the new Commission's agenda for jobs, growth, fairness and democratic change. It is therefore necessary to give a new impetus to social dialogue, in full respect of the autonomy of social partners.*²⁸

EU:s sysselsättningskommissionär Marianne Thyssen

FACKLIG ORGANISERING

KÄLLA: OECD

Atmosfären är i dag långt ifrån harmonisk mellan arbetsmarknadens motparter. Inom ILO är detta tydligt. Där råder en infekterad osämja om även grundläggande rättigheter i arbetslivet, och facket förhandlar sedan en tid tillbaka med juridiska ombud, i stället som tidigare med arbetsgivarrepresentanter. Arbetsgivare och fack möts under former som mer påminner om kärande och svarande i en domstolsförhandling, än om samtal präglade av samarbetsanda.

EU-kommissionen har nyligen tagit ett initiativ för att skaka liv i den sedan flera år insomnade sociala dialogen. Tanken med EUs sociala dialog är att fack och arbetsgivare ska delta i den politiska diskussionen, ta fram och genomföra policy och åtgärder som gynnar samhällsekonomin i allmänhet och

EUs sysselsättningskommissionär Marianne Thyssen har framhållit att länder där arbetsmarknadens parter aktivt deltar i en trepartssamverkan har högre tillväxt och är mer socialt motståndskraftiga än andra.²⁹ Samverkan gynnar med andra ord näringsliv, levnadsstandard och ekonomisk tillväxt. Det finns stora effektivitetsvinster med en väl fungerande social dialog. Arbetsmarknadens villkor sätter i stor utsträckning de långsiktiga villkoren för individens levnadsstandard, för företagens utvecklingsförmåga och för ekonomins tillväxtpotential.

Arbetsmarknadens parter har initierat kunskap om vad som behövs och vad som fungerar för en väl fungerande arbetsmarknad och näringsliv. En dialog där områdesexperterna har ett tungt ord inför kommande förändringar, stimulerar konstruktiv samverkan och ökar troligheten för att politiskt beslutsfattande får önskad effekt. Leveranssäkerheten blir helt enkelt högre om de som ska genomföra besluten i praktiken också har fått komma med synpunkter på hur de tror politiken kommer att landa i den faktiska verksamheten.

Samverkan för att hushålla med resurser

Det viktigaste argumentet för en stark samverkansmodell är att den långsiktiga utvecklingen av både levnadsvillkor och ekonomisk tillväxt står på spel. Vare sig naturens resurser eller mänskliga resurser är oändliga; vi måste hushålla med både miljö, naturtillgångar och människor. För att kunna ta ett så övergripande och långsiktigt ansvar, krävs en samarbetsanda. Det är inte bara själva överblicken och ansvarstagandet som talar för en förbättrad samordning för att kunna kontrollera globaliseringens takt och utveckling – genom aktivitet väcks medvetenhet, kunskap delas och växer, och genom att involvera parter hela vägen från lokal till central nivå får man saker att hända. Erfarenheten från den svenska partsmodellen är ett exempel på det senare. Fast politikens

²⁸ Europeiska kommissionen (2015)

²⁹ Ibidum

ambitioner kanske är tydligt formulerade kring ett arbetsmarknadsproblem, är det först när man genom treparts-samverkan gemensamt fokuserar och hittar verktyg som de tydliga resultaten visar sig. Ett annat exempel är klimatpolitiken, där det är uppenbart att överstatlig samverkan och utbyte av kunskap måste till för att kunna förbättra till exempel vår gemensamma vattenkvalitet, eller för att kunna stoppa den globala uppvärmningen, vars orsaker är spridda men vars konsekvenser drabbar alla i slutändan.

Många länder, främst inom OECD-området, har en demografisk struktur som innebär allt fler äldre som andel av befolkningen. Förutom strukturen i kohorter, är anledningen att vi blir friskare och lever längre. Det är för de flesta en trevlig trend. Ett faktum som samtidigt uppstår, är att ju färre som jobbar i relation till andelen pensionärer och ju fler som behöver äldreomsorg och sjukvård, desto större blir påfrestningen på statens finanser. Fler arbetade timmar behövs för att undvika sänkta ambitioner för offentliga åtaganden. Ett komplement eller alternativ är att öka den samlade produktiviteten, vilket skulle ge ett större finansiellt utrymme. Men ofta handlar diskussionen om hur vi löser finansieringen av ökade offentliga utgifter, om att öka insatsen 'arbete'. Då blir en central fråga hur vi kan lyckas med det. Ett tidigare arbetsmarknadsintrade och högre pensionsålder är ett möjligt bidrag till fler arbetade timmar, det vill säga att åldersgrupperna som deltar i arbetslivet breddas. Men det räcker inte.

Ytterligare en delösning är att öka skatteintäkterna genom skattehöjningar. För alla länder är det inte möjligt eller önskvärt av politiska skäl. På global nivå är en gemensam beskattning av kapital en diskussion som pågått länge och det finns ett visst intresse för detta som aktualiserades i samband med den finansiella krisen. Samordningen i frågan har varit som störst inom euroområdet. Tanken med en beskattning av internationella transaktioner är att även om takten via detta knappast kan bromsas i någon större utsträckning, så ska samhället i vart fall ta betalt för den instabilitet som kapitalet ger upphov till i ekonomin som helhet. Däremot har diskussionerna inte mynnat ut i något omfattande och avgörande globalt samarbete. En av svårigheterna, förutom hur själva inbetalningarna ska ske, gäller fördelningen av uppkomna intäkter. Andra lösningar måste alltså komplettera skatter.

Kraven på arbetskraften har ökat. Höga sjuktal, arbetsplatsolyckor, belastningsproblem och psykisk ohälsa präglar många arbetstagares vardag. Här är motsättningen till en långsiktigt hög tillväxt uppenbar: givet bibehållna välfärd-sambitioner och den demografiska utvecklingen så krävs en god hälsa hos dem som förväntas arbeta. En alltför ofta förbisedd faktor är hur arbetsmiljön påverkar förutsättningen att nå mål om en hög sysselsättning. Ohälsosamma arbeten sliter ut människor i förtid och sjukfrånvaro på grund av dålig arbetsmiljö medför ett bortfall av arbetstimmar.

Förutsättningarna för ett långt och friskt liv bestäms i stor utsträckning av samhälleligt stöd till individen. En hög generell välfärdsnivå syftar till att omfördela resurser och bidrar till jämlika möjligheter till en god hälsa. Arbetslivet påverkar också hälsan i stor utsträckning. Bra arbetsvillkor i form av rimliga löner, utveckling, delaktighet och en fysiskt och mentalt hälsosam arbetsmiljö stärker arbetstagarna. Även arbetsgivare vinner på bra arbetsvillkor genom ökad attraktionskraft i konkurrensen om arbetskraften, minskad sjukfrånvaro, stärkt humankapital och ökad produktivitet.

Det finns mycket att göra för att förbättra både samhällsekonomisk effektivitet och arbetslivets kvalitet. Och här finns långsiktiga intressen att tillvarata för stater, näringsliv och löntagarkollektiv som, troligen i större utsträckning än vad som gäller för ett skattesamarbete, skulle kunna leda till konkreta och gemensamma fokusområden.

SUMMERING

Fakta: Klimatpåfrestningar, miljöförstörelse, demografisk utmaning, ökad inkomstjämlighet, svag social dialog.

Problem: Etiskt dilemma gentemot kommande generationer, nedväxlad eller avtagande tillväxt på grund av ojämlikhet, social oro som ger ekonomisk instabilitet.

Strategi: Jämlikhet som katalysator för högre tillväxtbana, klimatsmarta lösningar och energieffektivitet, stärkt social dialog och ansvarstagande parter, politiken måste gynna starka parter samtidigt som parterna på arbetsmarknaden måste försvara en stark partsmodell.

5. Slutsatser och föresatser

Inringning av problem och lösningar

Den ökade internationella integreringen av ekonomin, globaliseringen, öppnar Sverige och de flesta av världens länder för inflytande, intryck och utbyte. Vinsterna med öppenhet är många och har bland annat inneburit en vässad konkurrensförmåga och ekonomisk tillväxt. Men öppenheten innebär också att vi tvingas bemöta eller acceptera negativa effekter av trycket från omvärlden. I den här rapporten har fokus riktats mot tre utmaningar som i stor utsträckning påverkas av globaliseringen:

- 1 Privata intressen har ett /för/ stort inflytande,
- 2 Försvagad maktposition för arbetarrörelsen,
- 3 Från en ohållbar mot en hållbar utveckling.

För att summera, kan de här tre utmaningarna mötas med tre motverkande föresatser:

- 1A** För förutsägbarhet, stabilitet och demokratisk rättvisa behöver kontrollen av kapitalets rörlighet och makt öka.
- 2A** För bättre social balans och ekonomisk tillväxt behöver arbetskraftens ställning stärkas.
- 3A** För att minska förslitningen av miljö och människor och för att globaliseringen därigenom ska upplevas som legitim och rättvis, behöver långsiktigheten i det globala systemet stärkas.

Att ringa in vad som är problemen med globalisering och lösningarna på dem, är den enkla delen. Förhållandevis enkelt är också att peka ut vem som kan leverera lösningarna och på vilket sätt det ska kunna ske. Svårare är det däremot att omsätta tankarna i praktisk verksamhet som gör en reell skillnad. Det finns redan kunskap om missförhållanden och i olika internationella sammanslutningar finns också överenskommelser om att motarbeta dessa. Ändå kvarstår problem – somligt till och med förvärras – år efter år. Nyckeln till framgång tycks hänga mindre på analysen och mer på effektiv samordning.

De föregående avsnitten konstaterar sammantaget att det behövs en ny ekonomisk ordning som ger balans mellan marknad och medborgare. Låt oss kort återkoppla till argumenten och diskutera en möjlig väg framåt.

Öka kontrollen av kapitalets hastighet och makt

Finansialiseringen av ekonomin har ökat kraftigt på kort tid, vilket förklaras av möjligheten till internationellt utbyte. För ekonomisk tillväxt och det utrymme för generell välfärd som det ger, är kapitalets spelrum mycket viktigt. Men storleken och lättörligheten på kapitalet lämnar också ett maktutrymme för kapitalägare, vilka kan påverka samhälls-ekonomiska intressen som sysselsättning och skattenivåer. Utrymmet för privatekonomiska intressen att påverka politiken har hållit jämna steg med staters försvagade kapacitet för ekonomisk effektivitet och trygghet. Det är av både demokratiska och ekonomiska effektivitetsskäl nödvändigt att staten, inte privat kapital, sätter principer för samhällsutvecklingen. Den ene tänker – logiskt nog – främst på vinstmaximering, den andre på samhälls-ekonomisk effektivitet.

För att bromsa det demokratiska underskott som en samhällsutveckling driven av starka privatekonomiska intressen ger upphov till, så krävs politisk beslutsamhet, en vilja att upprätthålla staters möjlighet till långsiktigt hållbara skattenivåer och transparens. Det kan i konkreta termer innebära utbyte av bankinformation och progressiv skatt på kapital och ett tydligt ansvarstagande från gemensamma internationella institutioner som till exempel Internationella Valutafonden, ILO och EU-kommissionen. Det är tankar som

redan har etablerats på internationell nivå men där lite hänt för att vända utvecklingen. Mycket återstår att göra för att skattestress inte längre ska vara en avgörande drivkraft och för att den finansiella marknaden ska präglas av öppenhet och förutsägbarhet.

Det finns utrymme för politiken att påverka utvecklingen åt ett annat håll. Visst går det att hävda moraliska och värdegrundsbaserade argument för ett jämlikt samhälle. Men det handlar också om ekonomisk effektivitet. Svagt reglerade kapitalmarknader leder till instabilitet, driven av krediter och konsumtion i stället för investeringar och produktion. Stabilitet i den ekonomiska utvecklingen ger en förutsägbarhet som på den långa sikten gynnar kapitalägare, löntagare och samhällen som helhet. Investeringsbeslut blir lättare om det går att göra rimliga bedömningar av möjlig avkastning, stabila och tydliga spelregler ger framförhållning och ökar tryggheten i sysselsättningen. Allt detta genererar en högre potentiell tillväxt, jämfört med omvända förhållanden.

Stärk arbetskraftens ställning

Den liberala normbildningen har inneburit en omläggning av den ekonomiska politiken, vars förväntade effekt ska disciplinera arbetskraften till effektivitet. Senare års åtstramningspolitik har gett oss ett skolexempel på hur den inriktningen fungerar i praktiken. Arbetslöshet och fattigdom har gjorts till drivkraft på arbetsmarknaden. Men i stället för att komma åt grundproblemet med svag efterfrågan, har återhämtningen hämmats av en försvagning av den redan svaga efterfrågan och förtroendet för ekonomins tillväxtkraft. Efterfrågekrisen bemöttes med alldeles för mycket åtstramning och alldeles för lite stimulans.

Den arbetslöshet som berodde på ökat sparande och fallande efterfrågan hanterades felaktigt som ett strukturellt problem. Som resultat har arbetslösheten i de krisdrabbade länderna bitit sig fast på höga nivåer, vilket ironiskt nog riskerar att ha lett till en omvandling från kortare konjunktorellt betingad arbetslöshet, till just strukturellt betingad långtidsarbetslöshet. Ju längre tid i arbetslöshet, desto mer urholkas de arbetslösas möjlighet att komma i anställning och desto dyrare blir samhällets nota i form av lägre arbetskraftsdeltagande, humankapitalförstörelse och ökade offentliga utgifter. Att bekämpa arbetslöshet och inrikta politiken mot full sysselsättning är den viktigaste knuten att lösa för att stärka arbetskraftens ställning och för att förbättra samhälls-ekonomins effektivitet.

Minskad polarisering på arbetsmarknaden är också en mycket viktig del av en strategi för ökad global balans mellan arbete och kapital. Hög arbetslöshet och ökande inkomstskillnader skapar en social polarisering; mellan den som har ett jobb och den som är arbetslös, mellan den som har ett tryggt jobb och den som har en osäker anställning gällande både tid, lön och miljö. Polarisering ger avtryck i hälsa, inkomst, inflytande, utbildning och BNP. Jobb där löner och

andra anställningsvillkor hålls nere sätter mindre press på företag att hålla upp effektiviteten och blir därmed ingen katalysator för hög konkurrensförmåga. Vi behöver således inte bara fler jobb utan också bättre jobb.

Polariseringen får näring av fel politik, svagt ledarskap, av ökad konkurrens mellan företag som tillåter att arbetstagare ställs mot varandra. Det är inte konstigt om medborgares tillit till globalisering får sig en törn när många tvingas leva på eller under marginalen, och upplever att privatekonomisk vinning är meningen med politiken istället för människors välmående. Politikerna måste övertyga medborgarna om att vägen leder rätt. För förtroende behövs inte bara en stabil ekonomisk grund utan också sociala rättigheter och en respekt för grundläggande rättigheter för arbetstagare. Den sedan decennier avtagande löneandelen är också ett tecken på en ökad obalans mellan kapital och arbete, framdrivet av ökad globalisering. Kapitalägare och näringsliv behöver köpstarka konsumenter och måste därför i större utsträckning dela med sig av det som vi alla är med och skapar. En jämnare fördelning av förädlingsvärdet skulle ge utrymme för ökad privat konsumtionsförmåga och en tillväxtdrivande jämlikhet.

Stärk långsiktigheten i det globala systemet

För att ekonomin ska växa behöver vi en god förmåga att ställa om och vässa konkurrensförmågan. Omställningsförmågan avgörs av produktionsätt och arbetskraftens förmåga och benägenhet till omställning. En avtagande tillit till en trygg övergång mellan arbetstillfällen och ett minskat utrymme för hjälp till kompetensutveckling, kan påverka den långsiktiga tillväxten negativt. En hög ekonomisk risk för arbetskraften, förstärkt av en otillräcklig arbetsmarknadspolitik kan ge inlåsnings effekter alternativt rekryteringsproblem för företagen eftersom arbetskraften stannar i eller söker sig vidare till trygga anställningar. För att inte riskera långtgående negativa konsekvenser för ekonomins konkurrensförmåga, bör därför fokus nu skifta: från en disciplinerande inkomsttrygghet, till trygghet för omställningsbenägenhet.

En allt starkare förmögenhetskoncentration har inneburit stora globala inkomstskillnader mellan samhällsgrupper. Stora skillnader i fördelning råder även mellan länder och kontinenter. Med inkomstskillnader följer ojämlikhet i demokratiskt inflytande. Men inkomstjämlighet innebär också att den potentiella tillväxten minskar. Det är egentligen inte svårt att se sambanden, då inkomstnivån har effekt på individens hälsa, utbildning och konsumtion, vilket i sin tur har bäring på samhällsekonomin.

Löntagarna och partsmodellen har försvagats, vilket delvis förklarar arbetskraftens och fackens försvagade förhandlingsposition. Men en svag partsmodell kan också ge framtida negativa effekter för arbetsfred och samhällsekonomiskt ansvarstagande. Det är därför viktigt med en stärkt position för arbetskraften och de fackliga organisationerna. Fackliga organisering måste vara en lika självklar rättighet som före-

tagens rörlighet om en balans ska kunna upprätthållas. Båda parter position har bäring på förhandlingsstyrkan. Men ändå försvaras företagets rätt till fri rörlighet i betydligt större utsträckning av politiska företrädare, än arbetstagarnas rätt att organisera sig.

Kanske ser vi början på slutet för den stabiliseringspolitiska inriktning som under flera år har lagt en våt filt över ekonomins återhämtning. Världens ledare bör ta fasta på lärdomar av krisårens misslyckanden gällande makroekonomiska instrument och arbetsprocesser. Efter år av lågkonjunktur behövs en progressiv tankering för en mer hållbar stimulans av sysselsättning och tillväxt. Erfarenheten visar därutöver, att resultat uppnås då arbetsmarknadens parter och politiken jobbar i samförstånd och med gemensamt fokus. Att då väcka en samverkansanda, såsom EU-kommissionen nu har aviserat att de vill göra via den sociala dialogen, kan öka innovationstryck, sysselsättning och potentiella tillväxteffekter.

Kavla upp ärmarna och börja – vägen är lång

Är en modell för samförstånd möjlig på global nivå? Man bör påminna sig om att även långa resor börjar med ett första steg. Saltsjöbadsavtalet från 1938 kändes troligen som en utmanande uppgift att få ihop i början av förhandlingarna mellan Svenska Arbetsgivareföreningen och Landsorganisationen i Sverige. Det tog flera år av förhandlingar, men avtalet håller alltjämt, många decennier senare. För breda överenskommelser behövs tydliga gemensamma intressen, sammanhållning och flexibilitet mot olika behov. Ett sätt att ta resans första steg, är att börja med en fråga där samsynen redan är stor.

Statsminister Stefan Löfven har återkommande påtalat behovet av ett nytt globalt avtal mellan kapital och arbete, en tanke som regeringskansliet nu har i uppdrag att utveckla och konkretisera ytterligare. Arbetsnamnet på denna nya process för en ökad balans mellan ekonomiska och medborgerliga intressen är New Global Deal. Tanken är att exportera den anda av samförstånd som har utvecklats via den så kallade saltsjöbadsandan och inom den svenska modellen. Tankesmedjan Tiden, LO och Olof Palmes Center har tidigare också bidragit till diskussion på det temat. Att små länder kan göra avtryck i den internationella politiken har vi nyligen blivit påmind om, genom Sveriges kritik mot brister i demokratiska rättigheter i Saudiarabien och i samband med regeringens godkännande av Palestina som självständig stat. Tanken att Sverige skulle kunna vara drivande i att söka en ny internationell samförståndsanda är därför inte orealistisk.

Ett globalt samarbete kan framstå som väldigt svårt eftersom det kräver ett komplex samspel mellan olika aktörer. Vi har konstaterat att atmosfären i en del sammanhang är långt ifrån harmonisk mellan internationella motparter. Därtill kommer stora skillnader i åsikter, behov och förutsättningar. Att kombinera global samverkan med konkretion kan konsekvensmässigt bli svårt. Inledningsvis kan man möjligen hoppas på konkreta förändringar, men ändå förvänta sig

mindre tydliga (men nog så viktiga) resultat i form av förbättrad dialog och samarbetsanda. Konstruktiv dialog och pragmatisk attityd kan därför vara resans första egentliga delmål, där områden med gemensamma vinstmöjligheter utgör något konkret att samlas kring.

Ett exempel som visar att det går att göra skillnad även på en så svårgripbar nivå som den globala, är Förenta Nationernas (FNs) millenniemål. År 2000 samlade FN:s dåvarande generalsekreterare Kofi Annan världens ledare för att finna gemensamma lösningar på globala utvecklingsproblem. Den samlingen har inneburit många förbättringar som troligen hade uteblivit eller dröjt ytterligare om initiativet aldrig hade tagits. Alla mål har inte uppfyllts men många framgångar har infunnit sig:

- Enligt FN:s utvecklingsprogram UNDP, lever ungefär 1,2 miljarder av världens befolkning fortfarande i extrem fattigdom. Men redan 2010, fem år före utsatt tid, hade den extrema fattigdomen halverats jämfört med 1990.
- De globala utsläppen av koldioxid ökar kraftigt i stället för att minska (46 procents ökning mellan 1990 och 2011). Arbetet för bättre vattenkvalitet har däremot gått bättre och sedan 1990 har cirka 2,3 miljarder fler människor fått tillgång till förbättrat dricksvatten.
- År 2000 fick 100 miljoner barn inte gå i skolan. Tolv år senare fick 58 miljoner barn inte gå i skolan. Det är fortfarande otillräckligt men ändå en fantastisk utveckling åt rätt håll.

I sammanhanget rimligt snabba framgångar kan vara bra att vinna för att uppmuntra en säkert mycket långsiktig process. I det syftet bör man i arbetet för en bättre balans i fördelningen av globaliseringens effekter, börja med frågor där det finns uppenbara vinster för alla inblandade att hämta. Några exempel på tänkbara områden är:

- Avskaffa de värsta arbetsförhållandena, till exempel genom en satsning på säker arbetsmiljö.
- Fokus på kvinnors arbetssituation, vilket skulle ha en positiv inverkan på både jämställdhet och samtidigt lyfta de socialt och ekonomiskt mest utsatta på arbetsmarknaden.
- Det är tydligt att de med lägst utbildning står längst från möjligheten till arbete. Satsa på utbildning för att förebygga kommande generationers risk för arbetslöshet.
- Fokuserad satsning för att få bort korrruption. Det skulle innebära bättre arbetsvillkor för löntagare och en juste konkurrens för företagen.
- Insats för att förbättra ekologisk hållbarhet i produktionen. Det kan bära med sig en mer hälsosam arbetsmiljö för de anställda, ett bättre konkurrensläge för producenter och inte minst avlasta klimat och natur.

Det går att arbeta för mer ekologiska, rättvisa och demokratiska ekonomier i både utvecklingsländer och mer avancerade länder, även om takt och instrument måste anpassas efter

unika förutsättningar. Trots att utgångsläge och förutsättningar är ofantligt stora mellan länder i allmänhet och kontinenter i synnerhet, kan inriktning och fokus vara det gemensamma, och genomförande samt målnivåer anpassat efter regionala eller lokala förutsättningar. Man kan arbeta med dynamiska mål, i stället för statiska. I stället för att ha ett gemensamt mål för att, till exempel, minska antalet arbetsplatsolyckor inom textilindustrin till noll procent inom fem år, kan målet formuleras som att minska antalet olyckor med 25 procent inom fem år (oavsett startpunkt).

För att en ny global uppgörelse ska kunna utgöra en verklig förändring behövs ambassadörer för en bättre samarbetsanda. Och den måste bäras av starka strukturer som har förmåga att uppfylla det man har kommit överrens om. Om redan existerande institutioner och forum för internationella samarbeten, ILO, Världsbanken, WTO, EU med flera, satsar mer på att jobba upp goda relationer i förhandlingar så skulle knutar i sakfrågorna gå bättre att lösa. Från bland annat FN:s millenniemål, kan vi dra slutsatsen att framgång kräver delmål, indikatorer och årlig uppföljning. Åtaganden och avtal ska målas upp av politiken, bäras av demokratiska sammanlutningar och implementeras av ansvarstagande parter.

Sverige och övriga nordiska länder har historiskt hävdat sig i den globala konkurrensen, inte trots utan genom att kombinera en hög social trygghet med ett högt ekonomiskt omvandlingstryck. Passivitet och ”business as usual” är inte en möjlig metod om vi vill upprätthålla höga och jämlika levnadsvillkor. Men det är heller inte något som har präglat de nordiska modellerna. Tvärtom är just den dynamik som uppstår genom konstruktiv samarbetsanda det som har säkrat tillväxt, sysselsättning och generell välfärd i en alltmer globaliserad ekonomi. Balans mellan hög individuell trygghet och produktionens möjlighet till snabb omställning, är typiskt för de nordiska modellerna. Att se och förvalta det samband som har klarnat under decennier är också det som kan ta oss in i framtiden med fortsatt framgång.

SUMMERING

Vad: Fortsatt global integrering – men villkoren måste bli mer jämlika.

Varför: Socialt och ekologiskt ansvarstagande ger också uthålliga ekonomiska vinster.

Vem: Ambassadörer för global balans, politiska företrädare i förening med arbetsmarknadens parter, näringsliv och civilsamhälle.

Hur: Internationell samförståndsanda, fokus på gemensamma vinster istället för konfrontationer, tydligt ledarskap, ansvarstagande och delaktiga parter.

Referenser

- Andersson (2012): *Den nya kapitalismen och politikens möjligheter*. Andersson, D., Arbetarrörelsens Tankesmedja.
- Bank for International Settlements (2013): *Triennial Central Bank Survey, Foreign exchange turnover in April 2013: preliminary global results*. Monetary and Economic Department September 2013.
- EFS (2015): *Trade Union renewal and mobilization*. <http://www.etui.org/Topics/Trade-union-renewal-and-mobilisation>
- Eurofond (2012): *Trends in job quality in Europe*. Publications Office of the European Union, Luxembourg.
- Europeiska kommissionen (2013): *Employment and Social Developments in Europe 2013*. Direktorat A (sysselsättning, socialpolitik och inkludering), december 2013.
- Europeiska Kommissionen (2015): *Industrial Relations in Europe 2014*. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion Unit B.1.
- Europeiska rådet (2014): *Slutsatser från Europeiska rådet 18 december 2014*. EUCO 237/14. Bryssel 2014.
- Fafo (2014): *Den nordiske modellen mot 2030 – Et nytt kapittel?* Dølvik, J.E., Fløtten, T., Hippe, J.M., Jordfald, B. Fafo-rapport 2014:46.
- ILO (2012): *Why have wage shares fallen?* Stockhammer, E., Conditions of work and employment series No. 35.
- IMF (2012): *The liberalisation and management of capital flows: an institutional view*. International Monetary Fund, november 2012.
- IMF (2014): *World Economic Outlook 2014*.
- IMF (2014a): *Redistribution, Inequality, and Growth*, Ostry, J. D., Berg, A., Tsangarides, C.G. International Monetary Fund Research Department, april 2014.
- LO (2014): *Anställningsformer år 2014. Fast och tidsbegränsat anställda efter klass och kön år 1990–2014*. Larsson, M.
- OECD (2011): *International capital flows: Structural reforms and experience with the OECD Code of Liberalisation of Capital Movements*. Report from the OECD to the G20 Sub-Group on Capital Flow Management.
- OECD (2014): *OECD Employment Outlook 2014*, OECD Publishing.
- OECD (2014a): *OECD (2014), Society at a Glance 2014: OECD Social Indicators*, OECD Publishing.
- OECD (2014b): *Trends in Income Inequality and its Impact on Economic Growth*, Cingano, F., OECD Social, Employment and Migration Working Papers, No. 163, OECD Publishing.
- OECD (2015): *Labour Market Statistics: Unemployment by duration: incidence*. OECD Data.
- OECD (2015a): *OECD Labour Force Statistics 2014*, OECD Publishing.
- Piketty (2013): *Le capital au XXIème siècle*. Piketty, T., Seuil 2013.
- SNS (2015): *CSR ur ett nationalekonomiskt perspektiv*. Lundgren, T., SNS analys nr 24 januari 2015.
- Stiglitz (2015): *The Politics Of Economic Stupidity*, Stiglitz, J. Social Europe 21 januari 2015. <http://www.socialeurope.eu/2015/01/economic-stupidity/>
- The World Top Incomes Data Base: Roine, J. & Waldenström, D. (2010). <http://topincomes.parisschoolofeconomics.eu/>
- Tiden Magasin (2014): *Kan tillväxten verkligen rädda oss?* Piketty, T. Nummer 1 2014.
- World Bank (2010): *Cities and Climate Change: An Urgent Agenda*. Hoornweg, D., P. Bhada, M. Freire, C.L. Trejos Gómez, R. Dave. 2010.
- World Economic Forum (2014): *The Global Competitiveness Report 2014–2015*.

Tankesmedjan Tiden vill stimulera progressiv debatt kring de avgörande frågor samhället står inför. Globaliseringen, klimatet, arbetslösheten och den ökande ojämlikheten i resurser och möjligheter.

Tankesmedjan Tiden vill visa att det är möjligt att göra progressiv politik i en tid som är både globaliserad och lokal. Vi vill visa att en sådan politik varken behöver vara dogmatisk, låst vid sin historia eller ett resultat av kortsiktiga kampanjstrategier och triangulering.

Vi ger bland annat ut debattskrifter, tar fram rapporter och ordnar seminarier.

Tankesmedjan Tiden innefattar även tidskriften Tiden Magasin.

tankesmedjan
TIDEN

Tankesmedjan Tiden
Box 522
101 30 Stockholm
www.tstiden.se